

**CHANGAMOTO ZA KUTAFSIRI RIWAYA: MIFANO KUTOKA TAFSIRI
YA KISWAHILI YA RIWAYA YA *ROBINSON CRUSOE***

ALI HEMED FAKIH

**TASNIFU ILIYOWASILISHWA IKIWA NI SEHEMU YA MASHARTI YA
KUPATIWA SHAHADA YA UZAMILI YA KISWAHILI YA CHUO KIKUU**

HURIA CHA TANZANIA

2018

ITHIBATI

Aliyeweka saini hapa chini anathibitisha kuwa ameisoma Tasnifu hii iitwayo: *Changamoto za kutafsiri riwaya: mifano kutoka tafsiri ya kiswahili ya riwaya ya Robinson Crusoe*“, na kupendekeza ikubaliwe kuwa imefikia kiwango kinachotakiwa na inafaa kuwasilishwa kwa ajili ya utahini wa shahada ya Uzamili ya Kiswahili ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

.....

Dkt. Hadija Jilala

(Msimamizi)

.....

Tarehe

IKIRARI

Mimi **Ali Hemed Fakihi**, nathibitisha kwamba tasnifu hii ni kazi yangu halisi na kwamba haijawahi kuwasilishwa na haitawasilishwa katika Chuo Kikuu kingine chochote kwa ajili ya masharti ya kupata shahada yoyote.

.....
Saini

.....
Tarehe

HAKIMILIKI

Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kuiga au kunakili kwa njia yoyote ile, iwe kazi nzima au sehemu ya kazi hii bila kibali cha maandishi cha Mkuu wa Kurugenzi ya Taaluma za Uzamili, kwa niaba ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, isipokuwa kwa shughuli halali, kama vile kwa ajili ya utafiti, kujisomea au kufanya marejeo ya kitaaluma.

TABARUKU

Natabaruku kazi hii kwa wazazi wangu pamoja na familia yangu yote.

SHUKRANI

Kwanza, napenda kumshukuru Mwenyezi Mungu muweza wa kila kitu, kwa kunijaalia afya njema, nguvu, uwezo, akili, busara, maarifa, utulivu na uvumilivu katika kipindi chote cha masomo yangu ya uzamili. Nashukuru tena kwa unyenyekevu kwa kusema, Alhamdulillah Rabbilaalamina.

Pili, naushukuru uongozi wa Chuo Kikuu Huria Cha Tanzania kwa kuniamini na kunichagua kuwa miongoni mwa wanafunzi wa isimu ya Kiswahili mwaka 2016-2017 kwani wengi waliitaka nafasi hii lakini hawakubahatika kuchaguliwa.

Tatu, napenda kumshukuru kwa dhati Msimamizi wangu Dkt. Hadija Jilala kwa kuniongoza vyema katika kila hatua ya utafiti huu. Hakusita wala hakuchoka kunishauri na kuirekebisha kazi hii katika hatua zote mpaka ilipokamilika. Amenilea kitaaluma na kunipa misingi ya nadharia za fasihi, fasihi linganishi na mbinu za utafiti ambazo zimezaa kazi hii. Namuomba Mwenyezi Mungu ambariki na ampe afya njema na amzidishie kila la kheri duniani na akhera Amin.

Nne, napenda kuishukuru familia yangu kwa uvumilivu waliouonyesha kwa kuelewa kuwa nilikuwa masomoni, kwani kwa baadhi ya nyakati waliukosa upendo wa baba.

Tano, napenda kutoa shukurani za dhati kwa kila aliyechangia kwa namna moja au nyengine kukamilika kwa kazi hii.

IKISIRI

Utafiti huu unahusu changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili kwa kutumia mfano wa riwaya ya *Robinson Crusoe*. Lengo la utafiti huu ni kuchuguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili kwa kutumia mfano wa riwaya ya *Robinson Crusoe* iliyotafiriwa kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili ili kubaini matatizo na kutoa mapendekezo ya namna ya kukabiliana na nazo. Sampuli ya utafiti huu ilituliwa kwa kutumia mbinu ya uteuzi wa madhumuni maalum, wakati ambapo data zilikusanywa kwa kutumia mbinu tatu, ambazo ni mapitio ya maandiko, usaili na hojaji. Uchambuzi wa data ulifanyika kwa kutumia mbinu ya uchambuzi maudhui. Aidha Skopos ilitumika kukusanya, kuchambua na kujadili data za utafiti huu. Matokeo ya utafiti huu yameonesha kuwa, changamoto za kutafsiri riwaya ni pamoja na changamoto za kiisimu, kiutamaduni na uteuzi mbaya wa visawe. Aidha, utafiti huu ulibaini kuwa miongoni mwa sababu zinazosababisha changamoto hizo ni pamoja na tofauti za lugha na tofauti za kiutamaduni baina ya lugha chanzi na lugha lengwa.

YALIYOMO

ITHIBATI.....	ii
IKIRARI	iii
HAKIMILIKI.....	iv
TABARUKU.....	v
SHUKRANI	vi
IKISIRI	vii
KIAMBATISHO	xiii
SURA YA KWANZA	1
UTANGULIZI WA JUMLA.....	1
1.1 Utangulizi	1
1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti	1
1.3 Tatizo la Utafiti	6
1.4 Malengo ya Utafiti	6
1.4.1 Lengo Kuu.....	7
1.4.2 Malengo Mahsusi	7
1.5 Maswali ya Utafiti.....	7
1.6 Umuhimu wa Utafiti	7
1.7 Mipaka ya Utafiti	8
1.8 Uzingativu wa Masuala ya Kiitikeli (Kimaadili)	8
1.9 Muundo wa Tasnifu	10
1.10 Vikwazo vya Utafiti	10
1.11 Hitimisho.....	11

SURA YA PILI.....	12
MAPITIO YA MAANDIKO TANGULIZI NA KIUNZI CHA NADHARIA	12
2.1 Utangulizi	12
2.2 Dhana ya Tafsiri	12
2.3 Historia ya Tafsiri	18
2.3.1 Enzi za Kipindi cha Kale (300kk Hadi 300bk)	18
2.3.2 Enzi za Kipindi cha Giza	18
2.3.3 Enzi ya Kipindi cha Mfufuko	19
2.3.4 Enzi za Kipindi cha Kati	19
2.3.5 Enzi za Kipindi cha Sasa.....	19
2.3.6 Kabla ya Ukoloni	20
2.3.7 Wakati wa Ukoloni	20
2.3.8 Baada ya Uhuru.....	20
2.4 Historia ya Tafsiri ya Fasihi	22
2.5 Tafiti kuhusu Tafsiri.....	23
2.6 Mapitio Kuhusu Njia za Tafsiri.....	33
2.6.1 Tafsiri ya Neno kwa Neno	33
2.6.2 Tafsiri Sisisi	33
2.6.3 Tafsiri ya Kisemantiki.....	34
2.6.4 Tafsiri ya Mawasilinao/ Tafsiri Huru	34
2.7 Mapitio Kuhusu Changamoto za Tafsiri	35
2.7.1 Tofauti za Kiisimu.....	35
2.7.2 Tofauti za Mitindo.....	36
2.7.3 Tofauti za Kiutamaduni.....	36

2.7.4	Tofauti za Itikadi	37
2.8	Pengo la Maarifa	38
2.9	Kiunzi cha Nadharia.....	38
2.9.1	Nadharia ya Skopos	39
SURA YA TATU.....		46
MBINU ZA UTAFITI.....		46
3.1	Utangulizi	46
3.2	Eneo la Utafiti	46
3.3	Kundi Lengwa.....	47
3.4	Usampulishaji na Mbinu za usampulishaji	48
3.4.1	Mbinu ya Uteuzi wa Madhumuni Maalum	48
3.5	Mbinu za Ukusanyaji wa Data	49
3.6	Zana za Utafiti.....	50
3.6.1	Shajara.....	51
3.6.2	Kompyuta.....	51
3.6.3	Simu ya Mkononi	51
3.7	Uchambuzi wa Data	51
3.8	Hitimisho.....	53
SURA YA NNE.....		54
UWASILISHAJI NA UCHAMBUZI WA DATA ZA UTAFITI		54
4.1	Utangulizi	54
4.2	Changamoto za Kutafisiri Riwaya	54
4.2.1	Changamoto za Kiisimu	55
4.2.1.1	Kiwango cha Leksia.....	55

4.2.1.2 Matumizi ya Visawe Visivyo Sahihi	56
4.2.1.3 Matumizi ya Kisawe Kimoja Katika Maneno Zaidi ya Moja.....	59
4.2.1.4 Maneno Zaidi ya Moja Kurejelea Neno Moja	61
4.2.1.5 Changamoto za Kimofolojia	61
4.2.1.6 Neno la Jumla Kulitafsiri Kimahsusi	62
4.2.1.7 Neno la Mahsusi Kulitafsiri Kijumla.....	62
4.2.1.8 Uasilishaji	63
4.3 Changamoto katika Kiwango cha Kisintaksia	64
4.3.1 Kutolingana kwa Muundo baina ya Lugha Chanzi na Lugha Lengwa.....	64
4.3.2 Tafsiri Isiyo Sahihi	66
4.3.3 Uongezaji	70
4.3.4 Udondoshaji	75
4.4 Changamoto za Kisemantiki	78
4.5 Changamoto za Kiutamaduni	80
4.6 Sababu za Changamoto za Kutafsiri	81
4.5.1 Tofauti za Kiutamaduni.....	81
4.6.2 Tofauti za Kiisimu Baina ya Lugha Chanzi na Lugha Lengwa	82
4.6.3 Tatizo la Mfasiri Mwenyewe	82
4.6.4 Ukosefu wa Nadharia ya Aina Moja ya Tafsiri.....	83
4.7 Suluhisho la Kutafsiri Riwaya	85
4.7.1 Kufahamu Utamaduni Chanzi na Utamaduni Lengwa	85
4.7.2 Kuitambua Hadhira Lengwa	85
4.7.3 Kushirikisha Jamii Chanzi na Jamii Lengwa	85
4.7.4 Matumizi ya Madharia za Tafsiri	86

4.7.5	Kufahamu Lugha Chanzi na Lugha Lengwa	86
4.8	Hitimisho	86
	SURA YA TANO	88
	MUHTASARI HITIMISHO NA MAPENDEKEZO	88
5.1	Utangulizi	88
5.2	Muhtasari	88
5.3	Hitimisho	90
5.4	Mapendekezo	91
	MAREJELEO	92
	KIAMBATISHO	97

KIAMBATISHO

Kiambatisho I: Hojaji.....	97
----------------------------	----

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI WA JUMLA

1.1 Utangulizi

Sura hii ni sura utangulizi ambayo kwa ujumla wake inatoa mwongozo wa utafiti huu. Katika sura hii vipengele mbalimbali vinajadiliwa ili kuibua tatizo la utafiti huu. Vipengele vinavyojadiliwa ni usuli wa tatizo la utafiti, tamko la tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, maswali ya utafiti, umuhimu wa utafiti, mipaka ya utafiti, uzingativu wa kimaadili, muundo wa tasnifu na hitimisho.

1.2 Usuli wa Tatizo la Utafiti

Dhana ya tafsiri imeelezwa na wataalamu mbali mbali baadhi ya wataalamu hao ni kama vile Catford (1965) ambaye anasema kuwa tafsiri ni kuchukua mawazo yaliyo katika maandishi kutoka lugha moja (lugha chanzi) na kuweka badala yake mawazo yanayolingana na hayo katika lugha nyengine (lugha lengwa). Kwa upande mwingine, Lerson (1984) anasema kuwa tafsiri inahusisha uhaulishaji wa maana iliyoko katika maandishi katika lugha chanzi kwenda katika lugha lengwa.

Naye Mwansoko na wenzake (2006) wamefasili kua tafsiri ni zoezi la uwasilishaji wa mawazo katika maandishi kutoka lugha moja kwenda katika lugha nyengine. Tafsiri ni zoezi la uhawilishaji wa mawazo, taarifa au ujumbe wa maadishi uliomo katika lugha moja (Lugha Chanzi- LC) na kuupeleka katika lugha nyingine (Lugha lengwa – LL) kwa madhumuni ya kufanikisha mawasiliano baina ya wazungumzaji wa lugha zinazotofautiana (Mwansoko, 2016).

Kwa mujibu wa Mwansoko (2006) tafsiri ni uhawilishaji wa mawazo katika maandishi kutoka lugha moja kwenda lugha nyingine. Ni kuchukua mawazo katika maandishi kutoka lugha moja (lugha chanzo) na kuweka badala yake mawazo yanayolingana kutoka lugha nyingine (Lugha lengwa) (Taz. Catford, 1865:20). Aidha Mshindo (2010:20) anafafanua tafsiri kuwa ni kuhawilisha mawazo kutoka lugha chanzi (LC) kwenda lugha lengwa (LL). Mtaalamu wa tafsiri huitwa Mfasiri. Mambo ya msingi katika maana hizo hapo juu ni mawazo, lugha chanzi na lugha lengwa. Aidha tafsiri inahusu lugha ya maandishi tu na siyo lugha ya mazungumzo.

Mojawapo ya dhima za tafsiri ni kuwa, tafsiri ni njia ya mawasiliano. Kama njia ya mawasiliano, tafsiri hutumika kutolea maelezo ya kibiashara, hutumika kwenye vyombo vya habari, hutumika kwenye nyaraka rasmi, kama mkataba, ripoti za kimataifa, Makala za kitaaluma, vitabu vya kiada na ziada. Kwa vile tafsiri ni njia ya mawasiliano, basi ni muhimu mawasiliano ya aina hii kufanywa kwa tafsiri sahihi. Endapo kutakuwepo na utenge katika tafsiri, basi mawasiliano hayawezi kukamilika. Sambamba na Mwansoko Furaha Venance (2012) katika makala yake ameeleza kuwa taaluma ya tafsiri ina dhima mbali mbali miongoni mwa dhima hizo ni:

Kukuza lugha: Kati ya mazoezi mazuri anayoweza kutumia mtu katika kujifunza lugha nyingine, basi zoezi la kutafsiri mara kwa mara humsaidia mtu kujifunza lugha kwa urahisi zaidi, kwani kwa kufanya tafsiri ya mara kwa mara kutamsaidia mtu kugundua miundo na vipengele mbalimbali vya lugha na jinsi vinavyofanya kazi katika lugha anayojifunza. Hutumika kama njia ya mawasiliano: Kutokana na maingiliano ya mataifa mbalimbali yanayotumia lugha tofauti tofauti, tafsiri hutumika kurahisisha mawasiliano baina ya makundi ya watu wanaotumia lugha tofauti tofauti,

hutumika kutolea maelezo ya kibiashara kama vile maelekezo ya jinsi ya kutumia bidhaa mbalimbali zinazozalishwa nje au zinazouzwa nje ya nchi, katika matangazo ya kitalii ili kuwavutia watalii kutoka mataifa mbalimbali, vilevile hutumika katika vyombo vya habari, tafsiri pia inatumika katika nyaraka rasmi, mikataba, vitabu vya ziada na kiada.

Hutumika kueneza utamaduni: Tafsiri imekutanisha lugha na tamaduni mbalimbali duniani na kusababisha tamaduni na lugha hizo kuathiriana, kwa mfano mara baada ya waarabu kuingia Afrika Mashariki na vitabu mbalimbali vya Kiarabu na Kiislamu kutafsiriwa kwa lugha ya Kiswahili ilisababisha utamaduni wa Kiswahili kuathiriwa na utamaduni wa Kiarabu na Kiislamu kutoka na kuiga kwa mambo mengi kutoka huko, lakini pia hata walipokuja wazungu na kutafsiri vitabu vyao vya kifasihi, kutafsiriwa kwa Biblia, n.k. ilisababisha pia utamaduni wa Mswahili kuathiriwa na utamaduni wa Ulaya.

Vile vile tafsiri ina dhima ya kuwasilisha ujumbe wa manufaa kwa watu ambao hawafahamu lugha chanzi. Taaluma hii ya tafsiri ilikuweco miaka mingi iliyopita kama wataalamu mbali mbali walivyoeleza mfano wa wataalamu hao ni Culy (1993:28) Mwasoko nawenzake (2006) Richard Kashinje (2014). Mtaalamu Culy (1993:28) ameeleza kuwa tafsiri ilifanywa katika hatua tofauti tofauti katika miaka mbali mbali iliyopita tokea enzi ya Mafarao wa Misri na hadi sasa inaendelea.

Katika karne ya 19BK wataalamu mbali mbali walijikita katika uwanja huu wa tafsiri na kuihusisha na fasihi andishi, hali hii iliibua kasoro chungunzima (nyingi) na kuifanya taaluma hii ya tafsiri kukosa misingi imara ya kinadharia kwa wakati

huo,lakini bado mpaka sasa kuna mapungufu makubwa baina ya nadharia za tafsiri na utendaji halisi wa tafsiri ijapokuwa jitihada kubwa zilifanywa ili kujaribu kuondosha mapungufu hayo,tatizo kubwa ni kwamba nadharia nyingi za tafsiri zina kasoro kwa hivyo haziwezi kutoa suluhisho kamili kwa wafasiri.

Vile vile kuna changamoto nyingi zinazojitokeza katika taaluma hii ya tafsiri, changamoto hizo ni kama vile tofauti za kiutamaduni baina ya matini chanzi na matini lengwa,tofauti za kiutamaduni zaweza kuwa dini,mavazi,mila na desturi,changamoto nyengine ni tofauti za kiisimu baina ya lugha chanzi na lugha lengwa katika maumbo ya maneno na muundo wa sentensi.Vile vile kukosekana kwa mbinu bora ya tafsiri,hali hii husababisha tafsiri isiwe na ubora. Kwa hivyo bila ya shaka si jambo jepesi kupata tafsiri yenye kiwango bora iwapo wafasiri hawatakuwa makini katika tafsiri.

Omondi (1977) katika utafiti wake alibaini kuwa matatizo yanayoathiri tafsiri yanaweza kutazamwa katika vitengo vikuu viwili, kwanza ni kitengo cha matatizo ambayo yanaweza kujumlishwa kama yanavyosababishwa na upungufu wa mtafsiri mwenyewe. Pili ni kitengo cha matatizo ambayo yanaweza kujumlishwa kama yalivyotokana na hali ya lugha ambayo mtafsiri hana uwezo wa kuyaepuka kwa mfano tafauti za utamaduni wa jamii, imani za watu tofauti,tofauti za kimazingira ya kijografia na tofauti za muktadha.

Jambo la muhimu hapa ni uwezo wa mfasiri ni kuhusisha maana kutoka matini chanzi kwenda katika matini lengwa na vile vile kufanya mawasiliano na wale walengwa, kwani mawasiliano yana maana na umuhimu mkubwa sana katika kutoa tafsiri iliyo

bora. Tafsiri tenge inaweza kuharibu maana na ujumbe lengwa na hivyo kuvuruga mawasiliano. Kwa mfano, inasemekana mlipuko wa mabomu la atomiki ya huko Japani ulisababishwa na tafsiri tenge ya neno la Kijapani “MOKASUTU” katika simu ya maandishi (telegramu) iliyopelekwa Washington D.C kutoka Japani Neno hilo lilitafsiriwa kwa makosa kuwa “Ignore” badala ya “Considered” (Mwansoko,1996:2).

Tafsiri ni mchakato amabao unahusisha lugha zaidi ya moja yaani lugha chanzi na lugha lengwa. Hata hivyo shughuli ya tafsiri imekuwa ikifanyika kwa muda mrefu tangu zama za kipindi cha dunia ilipoanza kuwasiliana. Pamoja na kuwa lugha za duniani hutofautiana katika sarufi na utamaduni wake lakini bado tafsiri ya lugha hizo imekuwa ikifanyika kwa lengo la kurahisisha mawasiliano na kueneza utamaduni.

Tafsiri ya kazi za fasihi ni kazi ngumu kama inavyoelezwa na wataalamu na watafiti wa tafsiri. Kwa mfano Malangwa (2005 na 2010) na Jilala (2016). Hoja kubwa inayotolewa na Jilala (2016) ni kuwa kazi za fasihi hufungamana na dhana za kiutamaduni, ubunifu na saana ya lugha hivyo kutafisiri matini za kifasihi ni kazi ngumu. Kutokana na mawazo hayo, swali la kujiuliza katika utafiti huu ni je kuna changamoto zipi za kutafsiri riwaya za lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili?

Je, ni changamoto zipi ambazo mfasiri wa riwaya anaweza kukumbana nazo anapotafsiri kazi ya riwaya kama kazi ya fasihi? Kwa sababu hiyo tuliona kuna haja ya kufanya utafiti wa kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili ili kubaini changamoto za tafsiri na suluhisho lake.

1.3 Tatizo la Utafiti

Tafiti mbalimbali zimefanywa kuhusu changamoto na matatizo ya tafsiri za Kiswahili katika nyanja mbalimbali na kwa kutumia mikabala na nadharia tofauti tofauti (taz. Batibo 1989, Omondi, 1997; Bwenge 1999, Mutasa 1999, Mtui 2009, Malangwa 2005 na 2010, Pembe, 2010; Njega Grace 2014, Jilala, 2014, 2016 na 2017). Aidha, tafsiri ya kazi za fasihi ni uwanja ambao umeshughulikiwa na wataalamu na watafiti wa tafsiri za fasihi ya Kiswahili. Hata hivyo watafiti hao wa tafsiri ya fasihi ya Kiswahili wamashughulikia zaidi tafsiri za ushairi na tamthiliya.

Hii ina maana kwamba, tafsiri ya riwaya bado haijafanyiwa tafiti za kutosha na watafiti wa tafsiri za fasihi ya Kiswahili ili kuona ni changamoto zipi zinajitokeza katika tafsiri ya utanzu huu wa fasihi. Ikumbukwe kwamba riwaya ni utanzu wenye sifa tofauti na tanzu zingine za fasihi. Ni kazi ya kinathari ambayo huwa na urefu wa kutosha, msuko uliojengeka vizuri, wahasika wengi walioendelezwa kwa kina yenye kuchukua muda mwingi katika maandalizi na kuhusisha mandhari maalumu (Wamitila 2003). Kutokana na ufahamu huo, utafiti huu uliona kuna haja ya kufanya utafiti ili kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya ya *Robinson Crusoe* ya lugha Kiingereza kwenda Kiswahili. Kwa hiyo, tatizo la utafiti huu ni kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya ya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili ili kubaini matatizo ya tafsiri za riwaya na kupendekeza namna bora ya kukabiliana na tafsiri ya riwaya.

1.4 Malengo ya Utafiti

Utafiti huu umejengwa na lengo kuu na malengo mahsusi matatu kama inavyojibainisha katika sehemu zifuatazo.

1.4.1 Lengo Kuu

Lengo la utafiti huu ni kuchuguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili kwa kutumia mfano wa riwaya ya Robinson Crusoe iliyotafiriwa kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili ili kubaini matatizo na kutoa mapendekezo ya naman ya kukabiliana na nazo.

1.4.2 Malengo Mahsusi

Utafiti huu ulikuwa na madhumuni mahsusi matatu kama ifuatavyo:-

- (i) Kubainisha changamoto za tafsiri katika riwaya ya Robinson Crusoe.
- (ii) Kubainisha sababu za changamoto za kutafsiri riwaya kutoka lugha ya Kiingereza kwenda Kiswahili.
- (iii) Kupendekeza mbinu za kukabiliana na changamoto za kutafsiri riwaya.

1.5 Maswali ya Utafiti

Utafiti huu ulilenga kujibu maswali yafuatayo:

- (i) Je, ni changamoto zipi zinazojitokeza katika kutafsiri riwaya *Robinson Crusoe* kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili?
- (ii) Je changamoto hizo zinajitokeza kwa sababu gani?
- (iii) Je, ni namna gani tunaweza kukabiliana na changamoto za kutafsiri Riwaya za Kiingereza kwenda Kiswahili?

1.6 Umuhimu wa Utafiti

Utafiti huu umetoa mchango wa maarifa mapya katika taaluma ya tafsiri nadharia na vitendo kwa kubainisha changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili na kutoa mapendekezo ya kukabiliana na tafsiri za riwaya.

Pia, utafiti huu unaweza kutumika kama rejeleo na chachu ya tafiti nyingine katika tafsiri ya fasihi. Aidha, mapendekezo ya tafiti zijazo katika maeneo ambayo utafiti huu haukuweza kuyagusa kutokana na malengo mahsusi ya utafiti huu, yatasaidia kuwapa mwongozo watafiti wengine ili kuzalisha tafiti nyingi zaidi katika lugha na fasihi.

1.7 Mipaka ya Utafiti

Utafiti huu ulijikita katika kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili. Kisha kutoa mapendekezo ya namna bora ya kutafsiri riwaya. Kwa mantiki hiyo, tafsiri za tanzu zingine hazikuhusishwa katika utafiti huu bali zimetumika kushadidia hoja.

1.8 Uzingativu wa Masuala ya Kiitikeli (Kimaadili)

Hiki ni kipengele kinachohusika na masuala ya kimaadili katika utafiti na namna mtafiti alivyoweza kuyazingatia kabla ya utafiti, wakati na baada ya kukusanya data. Padgett (2002), anafafanua masuala ya kimaadili ambayo huweza kuibuka na yanayopaswa kuzingatiwa katika aina zote za utafiti. Masuala hayo ni pamoja na kuomba idhini na ruhusa ya kufanya utafiti katika maeneo ya utafiti, usiri, uwazi, ushiriki wa hiari kwa wahojiwa, utiifu na uvumilivu.

Utafiti huu ulihusisha watu kutoka asasi mbalimbali. Kwa vile kila asasi ina sheria, taratibu, kanuni na utamaduni wake, kabla ya kufanya utafiti, mtafiti alipata kibali cha kufanya utafiti kutoka Chuo Kikuu Huria. Kibali hicho kilimsaidia mtafiti kuingia katika maeneo ya utafiti. Kabla ya kuwaona watafitiwa, mtafiti aliwaona viongozi au

watu wenye mamlaka katika maeneo husika, ili kujitambulisha na kuhlalisha uwepo wake na kubainisha shughuli alizokusudia kuzifanya akiwa katika eneo husika.

Schutt (2006), anaeleza kuwa ni muhimu sana washiriki wa utafiti wakashiriki kwa kujitolea bila kulazimishwa. Katika utafiti huu, mtafiti aliwaomba washiriki wake kushiriki kwa hiari na kwa kujitolea katika kutoa data za utafiti huu. Wahojiwa walioshiriki katika kutoa data za utafiti huu, walitoa data hizo kwa hiari na kwa uamuzi wao bila kushinikizwa na mtafiti. Wakati wa utafiti, mtafiti aliwaeleza watafitiwa lengo la utafiti na kwa nini anahitaji kupata data hizo, na kisha kuwaomba washiriki kikamilifu katika usaili na kujibu maswali yaliyopo kwa hiari. Hata hivyo, mtafiti alijadiliana kwanza na wahojiwa kuhusu lengo kuu la utafiti huu na matarajio yake ili kupata mawazo, maoni na mtazamo wao. Wahojiwa waliweza kutoa mawazo yao, maoni na mtazamo wao kwa kile wanachokifahamu kuhusiana na lengo kuu la utafiti huu kwa uhuru zaidi. Hii ilisaidia kurahisisha zoezi zima la utafiti na shughuli ya ukusanyaji wa data za utafiti huu.

Usiri ni suala la kimaadili ambalo mtafiti alilizingatia wakati wa kukusanya data. Speziale na Ronet, kama walivyonukuliwa na Malangwa (2010), wanasema kwamba washiriki hawana budi kuhakikishiwa na watafiti kuwa usiri wa data wanazozitoa utazingatiwa. Hii ni pamoja na kuwahakikishia kuwa, data hizo hazitatumika vinginevyo zaidi ya kutimiza malengo ya utafiti huu na bila kubainisha chanzo cha data hizo.

Mtafiti alizingatia pia suala la usiri kwa kuwaahidi na kuwahakikishia washiriki wa utafiti huu, ambao walishiriki katika usaili kuwa, data walizozitoa zitakuwa ni siri ya

mtafiti na mhojiwa na zitatumika kwa ajili ya malengo ya utafiti huu. Kwa kuwathibitishia hayo, wahojiwa hawakutakiwa kutaja majina yao, ili kulinda siri ya mtoa data. Vilevile katika mjadala wa matokeo haya, hakuna urejelezi wa jina uliofanywa katika uchambuzi, uwasilishaji na mjadala wa data. Kulingana na ahadi ambayo mtafiti aliitoa kwa wahojiwa wake, data zote alizokusanya kutokana na usaili kwa kinasauti zimehifadhiwa kwa usiri mkubwa. Hii ni kumaanisha kwamba, mtafiti alichukua tahadhari kubwa katika kuzingatia vipengele vyote vya maadili katika utafiti.

1.9 Muundo wa Tasnifu

Tasnifu hii ina sura tano. Sura ya kwanza ni sura tangulizi ambayo inatoa utangulizi wa jumla wa utafiti na kuibua tatizo la utafiti. Sura ya pili inachambua na kujadili mapitio ya maandiko yanayohusiana na utafiti huu na hatimaye kuibua pengo la kimaarifa ambalo ndilo lililohamasisha nia ya kufanya utafiti huu. Aidha, katika sura hii kiunzi cha nadharia kilichoongoza uchunguzi, uchambuzi na mjadala wa data za utafiti huu kimejadiliwa. Sura ya tatu inafafanua na kujadili mbinu za utafiti zilizotumika katika utafiti huu. Sura ya nne ndiyo kiini cha utafiti huu ambapo uchambuzi, uwasilishaji na mjadala wa data na matokeo ya utafiti huu umefanyika kwa kina. Sura ya tano inatoa muhtasari, mapendekezo na hitimisho la utafiti huu.

1.10 Vikwazo vya Utafiti

Kikwazo kimojawapo kilichomkakabili mtafiti katika utafiti huu ni kutopatikana kwa marejeleo ya kutosha yanayohusiana na mada ya utafiti huu kwa sababu ni mada ambayo haijafanyiwa tafiti nyingi. Hata hivyo, tatizo hili halikuathiri sana upatikanaji

wa data. Mtafiti alijitahidi kusoma machapisho yaliyohusiana kwa karibu na utafiti huu ili kujadili na kujenga hoja za data na matokeo ya utafiti huu.

1.11 Hitimisho

Sura hii imetoa utangulizi kwa kubainisha mambo mbalimbali yanayohusiana na utafiti uliofanyika. Mambo hayo ni pamoja na usuli wa tatizo, tamko la tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, maswali ya utafiti, umuhimu wa utafiti, mipaka ya utafiti, uzingativu wa maswala ya kiitikeli na mpangilio wa tasnifu.

SURA YA PILI

MAPITIO YA MAANDIKO TANGULIZI NA KIUNZI CHA NADHARIA

2.1 Utangulizi

Sura hii inahusu mapitio ya maandiko tangulizi yanayohusiana na mada ya utafiti. Sura hii ina sehemu kuu mbili. Sehemu ya kwanza inahusu maandiko tangulizi na sehemu ya pili inahusu kiunzi cha nadharia. Katika sehemu ya kwanza mjadala umejikita katika vipengele vya dhana ya tafsiri, dhana ya riwaya, historia ya tafsiri ya fasihi, tafiti kuhusu tafsiri ya kazi za fasihi na pengo la kimaarifa. Sehemu ya pili imeelezea kiunzi cha nadharia ya utafiti iliyoongoza utafiti huu.

2.2 Dhana ya Tafsiri

Dhana ya tafsiri imejadiliwa na wataalamu mbalimbali kwa mfano, Newmark (1982) yeye anasema Tafsiri ni jaribio la kuwasilisha ujumbe uleule ulioandikwa katika lugha moja kwa lugha nyingine. Catford (1965:20) anafasili tafsiri kuwa ni, “Kuchukua mawazo yaliyo katika maandishi kutoka lugha moja (lugha chanzi/ LC) na kuweka badala yake mawazo yanayolingana na hayo kutoka lugha nyingine (lugha lengwa/ LL).

Kwa upande mwingine, Nida na Taber (1969) wanasema tafsiri hujumuisha upya ujumbe wa lugha chanzi kwa kutumia visawe asilia vya lugha lengwa vinavyokaribiana zaidi na lugha chanzi, kwanza kimaana na pili kimtindo. Kwa mfano, “Damu nzito kuliko maji” – “Blood is thicker than water”. Ndugu yako ni muhimu zaidi kuliko mtu mwingine. “Ukistaajabu ya Musa utaona ya Firauni” – “Wonders never end”.

AS-Safi yeye alinukuu kutoka kwa Duboris katika mwaka (1974) anaeleza kuwa tafsiri ni uelezaji katika lugha nyingine au lugha lengwa wa kile kilichoelezwa katika lugha nyingine (lugha chanzi) ikihifadhi maana na mtindo wa matini chanzi. Sambamba na mawazo hayo, Lerson (1984) anasema kua tafsiri inahusisha uhaulishaji wa maana iliyoko katika maandishi katika lugha chanzi kwenda katika lugha lengwa.

Batibo (1984) anajadili matatizo ya kimuundo na kisemantiki ambayo humkabili mfasiri wa lugha moja kwa nyingine. Katika kufafanua mwenendo wa tafsiri na mbinu zake, ameeleza matatizo yanayochangia upungufu katika kazi za tafsiri. Kwa mfano Batibo ameeleza, upungufu wa tafsiri ya kisemantiki ni kwamba haiwekei maanani misemo au nahau maalumu inayohusiana na utamaduni wa misimamo ya lugha lengwa katika tafsiri.

Kwa hivyo anashauri kwamba mfasiri awe huru kutafuta maneno yanayolingana na nahau, misemo, methali za utamaduni na mazingira ya lugha lengwa na kusema kuwa pindis mfasiri hatayazingatia haya tafsiri yake itakuwa pungufu. Kazi ya Batibo (1984) imemsaidia mtafiti kubainisha tafsiri ya sentensi tata za Kiswahili kwenda Kiingereza kwa kuonesha maana zaidi ya moja zinazopatikana katika sentensi za lugha ya Kiswahili sanifu. Gouadec (2007) anafafanua kwamba uhamishaji huo hasa ndilo jukumu kuu la mchakato mzima wa kutafsiri na ndilo linalotekelezwa na wafasiri. Uhamishaji, au kama Mwansoko na wenzake (2006) wanavyoita “uhawilishaji” unamaanisha usafirishaji wa maudhui na maana sio tu kutoka lugha moja (L1) kwenda nyengine (L2), bali pia wa utamaduni, mawazo na miundo tofauti ya lugha.

Kwa upande wao, TUKI (2002) tafsiri ni kutoa mawazo kutoka katika lugha moja kwenda lugha nyingine bila ya kubadilisha maana. Newmark (2003), ameeleza kuwa kufasiri ni kuweka maana ya matini moja katika lugha nyingine kwa namna ambayo mwandishi amekusudia matini hiyo iwe.

Kwa ufupi na kama inavyowekwa kitaalamu zaidi na Nchimbi (1976) kwenye makala yake Mwongozo wa Suala la Kutafsiri Nchini Tanzania: “Maadam tafsiri inamhitaji anayetafsiri kufahamu barabara habari yenyewe inayotarajiwa kutafsiriwa, yaani L1 na pia kuifahamu barabara miundo mbalimbali ya lugha L2 ambamo tafsiri hiyo itafanyika, ni dhahiri kwamba, aina yoyote ya tafsiri lazima ifanyike katika lugha ambayo anayetafsiri awe amezaliwa nayo. Zaidi ya hayo, mambo ambayo yanasaidia kuifanya tafsiri yoyote iwe sahihi zaidi ni elimu ya mfasiri katika utamaduni, siasa na mazingira ya nchi ambamo lugha zinazotumika katika tafsiri hiyo zimekomazwa.”

Matokeo ya kazi inayofanywa na mfasiri mwenye sifa hizo ni kama yale yanayoorodheshwa na Banjar (2010):

- (i) Uhakika na ukweli: tafsiri hutoa ujumbe uliokusudiwa bila kuongeza wala kupunguza maana.
- (ii) Mantiki: tafsiri huzingatia mantiki iliyomo kwenye lugha lengwa.
- (iii) Ufasaha: tafsiri husema kwa ufasaha na urahisi kinachotafsiriwa.
- (iv) Ukawaida: tafsiri hutumia lugha ya kawaida na isiyochangaya.
- (v) Utimilifu: tafsiri hutimiza lengo la matini chanzi.
- (vi) Uzingatifu: tafsiri humzingatia mlengwa wa kazi inayotafsiriwa.

Hayo hutokezea kwa sababu, mfasiri husimama kama daraja linalomuunganisha mlengwa na mwandishi wa ujumbe katika lugha chanzi. Japokuwa lengo la utafiti huu halikuwa kuchunguza sifa za mfasiri, uelewa huu wa sifa za mfasiri na kile anachotakiwa kukijua ulitusaidia kuelewa na kubainisha changamoto za kutafsiri sentensi zenye utata na jinsi mfasiri mwenye sifa anuai anaweza kuepuka changamoto hizo. Vilevile ilitusaidia kubaini changamoto za kutafsiri matini za Kiingereza kwenda Kiswahili na pia kuibua sababu za changamoto hizo.

Kwa upande mwingine, Mwansoko na wenzake (2006), wanafasili tafsiri kuwa ni zoezi la uhawilishaji wa mawazo katika maandishi kutoka lugha moja kwenda lugha nyingine. Munday (2007) anasema tafsiri kama dhana ina maana pana, ambayo upande mmoja inakusudia kazi iliyotafsiriwa na kwa upande mwengine mchakato, yaani kitendo cha kutafsiri. Mchakato wa tafsiri kati ya lugha mbili tofauti unajumuisha kazi ya mfasiri kubadilisha matinzi chanzi iliyo kwenye lugha ya asili (L1) kuwa matini lengwa katika lugha nyengine (L2), ingawa pia kwa mujibu wa Munday inaweza kuwa kwenye mfumo wa matamshi au alama nyengine za kimawasiliano na sio lazima iwe maandishi tu. Hata hivyo, mawazo haya ya Munday, yanachanganya kuhusu dhana ya tafsiri na ukalimani. Hivyo, kwa mujibu wa utafiti huu tafsiri inahusisha matini andishi kama ambavyo imeelezwa na wataalamu wa tafsiri kama vile Catford, (1965) Newmark (1988 na 2003) Mwansoko (1996) na Nord (2006). Kwa upande mwingine, fasili ya Munday inatokana na dhana ya “utatu wa fasili ya tafsiri” ambao ni:

- (i) *Tafsiri ya ndani ya lugha moja* inayofasiri kazi ya lugha hiyo hiyo kwa kutumia maneno mengine ya lugha hiyo hiyo;

- (ii) *Tafsiri baina ya lugha tofauti* inayotafsiri maneno ya lugha moja kwenda lugha nyingine;
- (iii) *Tafsiri ya kisimiotiki* inayotafsiri maneno ya lugha kuwa alama nyengine za mawasiliano, kama vile alama za barabarani au lugha ya watu wenye ulemavu wa kusikia au kuona au hata kutoka maneno kwenda kwenye ala za muziki na sauti.

Aidha, si lengo la utafiti huu kuzungumzia vipengele vyote vya utatu wa tafsiri, na hivyo mtafiti alijikita zaidi katika kuifasili tafsiri kwa kutumia (ii) hapo juu, yaani *tafsiri baina ya lugha tofauti* inayotafsiri maneno ya lugha moja kwenda lugha nyengine;

Akizungumzia suala la ujuzi wa lugha kwa mfasiri, Gouadec (2007) anaeleza licha ya kuwa kujua lugha zaidi ya moja ni jambo la muhimu katika tafsiri, lakini hakutoshi. Badala yake mfasiri anahitaji kuwa na weledi wa lugha na uelewa mpana wa utamaduni, historia, mitazamo, na mjengeko wa jamii ambazo lugha zake zinahusika kwenye kazi inayofasiriwa na pia weledi kwa mada yenyewe inayofasiriwa. Suala la ujuzi wa lugha na sifa zingine zimejadiliwa kwa kina na Jilala (2014) katika kutumia Modeli yake ya M.M.K (Modeli ya Mawasiliano ya Kiutamaduni).

Aidha, Mshindo (2010:2) ansema kufasiri ni kufafanua maana ya matini moja na kutayarisha baadae matini nyingine inayowiana nayo ambayo huitwa tafsiri na ambayo inawakilisha ujumbe uleule uliomo katika matini ya awali kwa kutumia lugha nyingine. Jumuiya ya Wafasiri wa Taasisi za Elimu ya Juu nchini Marekani kama inavyonukuliwa na Samuelsson-Brown (2010) inataja sifa zifuatazo kwa mfasiri kukubalika kuwa mfasiri wa kweli:

- (i) Anapaswa kuwa na hisia za lugha na mapenzi nayo.
- (ii) Anapaswa kuwa na uwelewa mkubwa wa lugha chanzi na utamaduni na fasihi ya eneo inakotoka lugha hiyo na pia ufahamu wa kutosha wa mada anayotafsiri.
- (iii) Awe anazijua kazi nyingine za mwandishi wa kazi anayotafsiri.
- (iv) Awe mwandishi mbunifu wa lugha lengwa inayokaribiana na kuwa mzawa wa lugha hiyo.
- (v) Awe na uwezo wa kuhama kutoka muundo mmoja wa lugha kwenda mwengine anapofasiri kazi tofauti.
- (vi) Awe na dhamira ya kutoa maana ya kazi ya asili.
- (vii) Aweze kutoa matini inayosomeka vyema kwa kuakisi mwangwi wa lugha chanzi kama kwamba mwandishi mwenyewe alikuwa akiandika kwa lugha lengwa.

Jilala (2016) anasema tafsiri ni mchakato wa uhaulishaji wa mawazo ama ujumbe ulio katika utamaduni wa lugha chanzi na kuweka mawazo ama ujumbe huo katika utamaduni wa lugha lengwa. Jilala anaongeza suala la utamaduni katika tafsiri na kuona kuwa hauwezi kuelezea dhana ya tafsiri bila kuhusisha utamaduni kwa sababu lugha ni kipengele cha utamaduni (Jilala, 2014 & 2016).

Kutokana na fasili zote tulizozinukuu kutoka kwa wataalamu mbali mbali tunapata dhana kuu nne nazo ni:

- (i) Matini inayofasiriwa lazima iwe katika maandishi.
- (ii) Tafsiri huhusisha uhamishaji wa ujumbe ulio katika lugha moja kwenda katika lugha nyingine.
- (iii) Tafsiri huhusisha utamaduni wa lugha chanzi na lugha lengwa.

- (iv) Ujumbe ulioko katika matini chanzi lazima uwiane na ujumbe wa matini lengwa.

Kwa maana hiyo tunaweza kusema kuwa, tafsiri ni uhaulishaji au uhamishaji wa ujumbe au mawazo yaliyo katika maandishi kutoka lugha moja kwenda katika lugha nyengine.

2.3 Historia ya Tafsiri

Katika kipengele hiki tutaeleza kwa ufupi juu ya historia ya kuibuka kwa taaluma ya tafsiri, historia hii ya tafsiri imeelezwa na wataalamu mbali mbali, kama vile Richard Kashinje (2014) Mwasoko na wenzake (2006), Wanjala (2011), Mshindo (2010), Sofer (2006). Wataalamu wote hao hawakutofautiana katika kuelezea historia ya kuibuka taaluma hii ya tafsiri na wameeleza kuwa taaluma hii imepita katika hatua mbali mbali kama vile; Enzi za kale, enzi za giza, enzi ya mfufuko, enzi za kati na enzi za kisasa. Maelezo mafupi juu ya enzi hizo ni kama ifuatavyo:

2.3.1 Enzi za Kipindi cha Kale (300kk Hadi 300bk)

Katika kipindi hiki kilikuwa na maendeleo ya sayansi na taaluma nyingi za kisiasa ambazo zinasadikiwa zilianzia Misri. Ugunduzi wa ustaarabu wa Wamisri uliigwa na Wayunani na kuwa ustaarabu wa Ulaya. Wayunani walikaa Misri na kujifunza lugha na elimu ya Wamisri, mambo waliyojifunza waliyatafsiri kwa kiyunani na kwenda kuyasambaza huko Ulaya.

2.3.2 Enzi za Kipindi cha Giza

Kipindi hiki kilikua mnamo karne ya tano hadi karne ya kumi na moja, katika kipindi hiki kulikuwa na mapigano baina ya Waislamu na Wakristo, baada ya mapigano

hayo, maarifa ya Wagiriki yaliyosheheni ujuzi wa sayansi yalitafsiriwa kwa lugha ya Kiarabu, vilevile baadhi ya mataifa, mfano Hispania yalichukua vitabu vilivyosheheni maarifa ya sayansi na kupeleka kwao na kutafsiri kwa lugha zao.

2.3.3 Enzi ya Kipindi cha Mfufuko

Kipindi hiki kilivuma sana huko Italia, wazungu walipofika Arabuni walichukua elimu na maarifa ya kisayansi na kuyatafsiri kutoka lugha ya Kiarabu kwenda lugha mbali mbali kama vile Kiingereza, na Kifaransa

2.3.4 Enzi za Kipindi cha Kati

Kipindi hiki kilionyesha muamko wa kidini katika karne ya 16, muamko huo ulipinga muundo, muelekeo na falsafa na mafunzo mengi ya kanisa katoliki ya wakati huo na matumizi ya lugha moja ya kilatini katika misa na mafunzo. Hali hii ilisababisha mgawanyiko katika dini ya kikristo watu mbali mbali walitafsiri maandiko matakatifu katika lugha mbali mbali kwa mfano Martin Luther King alitafsiri biblia kutoka kilatini kwenda kiingereza (1611) pia alitafsiri biblia kutoka kilatini kwenda katika lugha ya kijerumani, baada ya tafsiri ya kilatini kuacha baadhi ya vipengele katika maandiko hayo Jerome alitafsiri biblia ya Kigiriki na Kiebrania kutoka kwenye lugha ya Kilatini.

2.3.5 Enzi za Kipindi cha Sasa

Kipindi hiki kilikuwepo karne ya 20 ambapo kilijulikana kama kipindi cha tafsiri kutokana na mfumuko wa tafsiri, mfumuko huu wa tafsiri ulitokana na kuzuka kwa mataifa mengi huru yaliyoteua lugha rasmin, lugha za Taifa na lugha za elimu.

Kwa hiyo baada ya hitaji kubwa la watu kutaka kuwasiliana na jamii au watu wa mataifa na makabila tofauti. Kutokana na hitaji lake kubwa hilo imepelekea taaluma hii kukuwa kwa kasi sana ukilinganisha kipindi cha nyuma hasa baada ya mapinduzi ya viwanda karne ya 18. Baada ya kujadili historia na mandeleo ya tafsiri ulimwenguni, sasa tunaweza kujadili historia na maendeleo ya tafsiri nchini Tanzania. Kwa upande wa Tanzania historia ya tafsiri tutaigawanya katika vipindi vitatu vifuatavyo:

2.3.6 Kabla ya Ukoloni

Mnamo karne ya 19 wamishonari walitafsiri vitabu mbali mbali vya kikristo kutoka lugha ya kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili na lugha nyingine za makabila kwa lengo la kueneza dini ya kikristo.

2.3.7 Wakati wa Ukoloni

Kipindi hiki kilianza miaka ya (1800) katika kipindi hiki wakoloni walitafsiri maandiko mbali mbali ya kitaaluma na fasihi ya ulaya na kuwa ya kiswahili, mfano tamthilia ya *Mzimu wa watu wa kale* iliyotatafsiriwa Mohamed S, Abdalla (1960) kutoka lugha ya kiingereza (*shrine of the Ancestors*).

2.3.8 Baada ya Uhuru

Kuanzia mwaka 1961, katika kipindi hiki wapo wataalamu waliofanya juhudi za kutafsiri vitabu mbalimbali kwa lugha ya Kiswahili mfano mzuri ni Mwalimu Julius K. Nyerere ambaye alitafsiri vitabu viwili vya mwandishi mashuhuri wa tamthiliya wa huko Uingereza William Shakespeare ambavyo ni tamthiliya ya *Juliasi Kaizari* ‘*Julius Caesar*’ (1963) na tamthiliya ya *Mabepari wa Venis* ‘*The Merchant of Venis*’ (1969).

Kazi nyingine zilizotafsiriwa baada ya ukoloni ni pamoja na ushairi wa *Wimbo wa Lawino* iliyotafsiriwa na Paul Sozigwa (1975) kutoka lugha ya Kiingereza ‘*Song of Lawino*’, riwaya ya *Uhuru wa Watumwa* iliyotafsiriwa na East African Literature Bureau (1967) kutoka lugha ya Kiingereza ‘*The Freeing of The Slaves in East Africa*’. Pia kazi nyingine za fasihi ambazo zimetafasiriwa kwa lugha ya Kiswahili hapa Tanzania ni pamoja na *Nitaolewa Nikipenda* ambacho kimetafsiriwa na Crement M. Kabugi (1982) kutoka lugha ya Kiingereza ‘*I will marry when I Want*’, mfano mwingine wa vitabu vilivyotafsiriwa kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili ni *Tufani* kimetafsiriwa na Samweli .S. Mushi(1960), *Shetani Msalabani* (1982) na *Mtawa Mweusi* (1970) vimetafsiriwa na Ngugi Wa Thiongo, *Barua ndefu* kama hii kimetafsiriwa na Charles Maganga (1994), *Mkaguzi wa serikali* (1999) na *Hadithi ya Mvuvi* na *Samaki wa Dhahabu* (2001) vimetafsiriwa na Joshua Madumula, *Orodha* kimetafsiriwa na Safu D. Kiango (2006).

Hiyo ilikuwa historia fupi ya taaluma ya tafsiri kama ilivyoielezwa na wataalamu waliotajwa hapo awali. Taaluma hii imekua kwa kasi zaidi katika karne hii tuliyonayo kwani kuna vitabu mbali mbali vya kidini na vya fasihi fimetafsiriwa kutoka katika lugha zao za asili na kwenda katika lugha nyingine kwa mfano tafsiri ya qur-ani tukufu imetafsiriwa na shekh Abdalla Saleh Alfarasy kutoka Kiarabu kwenda katika lugha ya Kiswahili, vitabu vyengine ni *Bulughu Lmarami*, kitabu cha *Babu na Riyadh Swalihin* vimetafsiriwa kutoka lugha ya Kiarabu kwenda katika lugha ya Kiswahili.

Mfano mwingine wa vitabu vya riwaya kama vile *Mine Boy* kimetafsiriwa kuwa *Mchimba Maadini*, *Treasure Island* kimetafsiriwa kuwa *Kisiwa Chenye Hazina* na vitabu vingine ni *Kisiwa cha Matumbawe*, *Kuizunguka Dunia kwa Siku Thalathini*,

Hekaya ya Miujiza, Safari za Guliva, Visa vya Oliva Twist, Visa vya Tom Sawyer, Ngano za Ajabu Kutoka Ugiriki na Visa vya David Copperfield. Vitabu vyote hivi ni vya Kiswahili vilivyotafsiriwa kutoka katika lugha ya Kiingereza. Taaluma hii imekua kwa kasi kubwa kwani hata walimu wa shule za msingi wanapofundisha wanafunzi wao wakati mwingine huchukua maarifa na mawazo ya vitabu vya sekondari vilivyoandikwa kwa lugha ya Kiingereza na kuvitafsiri katika lugha ya Kiswahili.

Aidha, inaelezwa kuwa sababu kubwa ya kuibuka kwa taaluma ya tafsiri ni kukua na kueneza utamaduni kama vile dini kutoka jamii moja kwenda katika jamii nyingine, kueneza elimu na maarifa mbalimbali ya dunia kama vile fizikia, kemia, baolojia, jiografia kutoka jamii moja kwenda jamii nyingine au kutoka kiwango kimoja cha elimu kwenda katika kiwango chingine cha elimu.

2.4 Historia ya Tafsiri ya Fasihi

Kumbukumbu zinaonesha kwamba kufasiri kulianza zamani sana hata kabla ya kuzaliwa Krisito. Sayansi na taaluma nyingi zilizoanza Misri kwenye miaka ya 3000 na zaidi kabla ya kuzaliwa Kiristo zilitufikia sisi na mataifa ya Ulaya kwa njia ya tafsiri (Mwansoko, 1996:4; Mshindo 2010:18) kupitia kwa wataalamu wa Kiyunani. Wataalamu wa Ulaya walitafsiri kwa Kilatini vitabu kutoka kwenye Ulimwengu wa Kiislamu vilivyokuwa vimetafsiriwa kwa Kiarabu kutoka kwa Wayunani na kuvipeleka kwao Ulaya na kuchota maarifa yaliyokuwamo ndani yake. Kazi nyingi za kutafsiri zilibuka katika karne ya 12 na kushika kasi katika karne ya 19 na 20. Katika karne iliyopita matini nyingi zilizotafsiriwa zilikuwa za kidini, fasihi, sayansi na falsafa (Mshindo 2010:18). Karne ya 20 inajulikana kama karne ya tafsiri kutokana na wingi wa tafsiri (Mwansoko 2006:4 inayoitwa Hamziya, ni utenzi wa

Kiarabu uliotungwa kwenye karne ya kumi na tatu (ibid), kwenye karne ya 19, wamisionari walitafsiri vitabu vingi vya Kikiristo kwa Kiswahili na baadhi ya lugha za makabila makubwa ya Tanzania. Wakati wa ukoloni maandiko mengi ya fasihi ya ulaya na Asia yalifasiriwa kwa Kiswahili mfano, *Hekaya za Abunuasi* na hadithi nyingine, *Alfu lela ulela* au siku elfu na moja, *Robinson Krusoe* na kisiwa chake n.k. Baada ya uhuru wazalendo walijaribu kufasiri vitabu bora vya ulimwengu kwa Kiswahili, kwa mfano, hayati baba wa Taifa Mwalimu J. Nyerere alitafsiri vitabu viwili vya tamthiliya vya William Shakespeare vya *Merchant of Venis* “*Mabepari wa Venisi*”, na *Julius caesar* “*Juliasi Kaisari*”, Paul Sozigwa naye alitafsiri kitabu cha ushairi cha *Song of Lawino* “*Wimbo wa Lawino*”.

2.5 Tafiti kuhusu Tafsiri

Zipa tafiti mbalimbali ambazo zimefanyika kuhusu tafsiri. Tafsiri hizo ni kama zinavyojadiliwa na kuchambuliwa katika mjadala hapa chini. Ali (1965) ameelezea matatizo na matumizi ya kutafsiri sheria, katika maelezo yake anafafanua changamoto zinazomkumba mtafsiri wa sheria hususan anapotafsiri kutoka lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili. Katika utafiti wake amebaini matatizo ambayo husababishwa na kuwepo kwa maneno chungu nzima katika lugha ya Kiingereza ambayo huwa na maana fulani katika msembo wa kawaida na maana nyingine iwapo yatapelekwa kwenye misemo ya kisheria.

Vile vile amegundua tatizo la kuwepo kwa maneno mengi katika sheria ya Kiingereza ambayo hueleza mawazo ambayo hayapo katika Kiswahili wala kwenye ustaarabu wa Kiswahili. Pamoja na kuwa utafiti wa Ali ulilenga matatizo ya kutafsiri sheria lakini ulitusaidia sana katika utafiti wetu kwa sababu utafiti wake na utafiti wetu una

malengo yanayowiana ya kuchunguza matatizo yanayotokea katika kutafsiri matini kutoka lugha ya Kiingereza kwenda katika Kiswahili. Aidha, tofauti iliyopo baina utafiti wake na utafiti huu ni kwamba utafiti wake ulijikita katika kuchunguza matini za kisheria wakati utafiti huu ulijikita katika kuchunguza tafsiri ya riwaya kwa kutumia mifano ya tafsiri ya kitabu cha *Robinson Crusoe*.

Mwangi (1996) alichunguza changamoto za leksikografia-tafsiri zilizojitokeza kwenye kamusi kwa kuichunguza kamusi ya Johson (1939) ya Kiswahili-Kiingereza. Utafiti huu wa Mwangi unatoa mwanga mkubwa katika utafiti wetu kwa sababu utafiti wake unalingana sana na utafiti wetu kwani Mwangi alieleza changamoto za kileksikografia-tafsiri zinazojitokeza katika kamusi, na utafiti wetu unalenga kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya, tofauti ya utafiti wa mwangi na utafiti wetu ni kuwa Mwangi aliangalia changamoto za tafsiri katika kamusi Kiswahili-Kiingereza, ilhali utafiti wetu ulilenga kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili. Hii ina maana kuwa utafiti wetu ulilenga kuchunguza matini ya kifasihi tofauti na utafiti wa Mwangi ambao ulijiegemeza katika kamusi.

Mutie (1997) ametafiti changamoto zilizojitokeza katika tamthilia iliyotafsiriwa kwa Kiswahili *Mizigo* iliyotafsiriwa na Bi. A. Muro na alilinganisha na matini chanzi iitwayo *The Burdens* iliyotungwa na John Ruganda. Mutie aligundua athari za mtindo ulitumika katika tafsiri na anajadili kuwa athari hizo zilizojitokeza katika matini lengwa zinajitokeza katika kazi zote za tafsiri za kifasihi. Utafiti wa Mutie ulisaidia kufanikisha utafiti wetu kwa sababu utafiti huu ulichunguza riwaya na utafiti wake ulijikita katika tamthilia na kwa vile kazi zote ni kazi za kifasihi basi matokeo ya

utafiti wake yalitusiaida katika kujadili na kufafanua data na matokeo ya utafiti huu. Omondi (1997) alichambua kwa kina dhana mbali mbali ambazo huzingatiwa katika taaluma ya tafsiri. Vile vile aliangalia masuala mbali mbali ambayo huzuka kama matatizo kwa mtafsiri anapojihusisha na vipengele vya maana katika tafsiri ya *Diwani ya Risasi Zianzapu Kuchanua* (1975) kwa kuhusisha na matini chanzi iitwayo *When Bullets Begin to Flower* (1972). Omondi anajadili kuwa sio jambo rahisi kutafsiri na kuweza kupitisha ujumbe na maana ya matini asilia kama jinsi alivyolenga mwandishi au msemaji wake asilia katika lugha ya matini tafsiri au matini pokezi pasipo kukumbana na matatizo kadhaa wa kadhaa. Omondi anaendelea kusema kuwa sababu kubwa ya matatizo hayo ni kuwa lugha pokezi na lugha asili kila moja huwa na kaida na taratibu maalumu za kuwasilisha maana na ujumbe.

Tasnifu hii ya Omondi inatoa mwanga mkubwa katika utafiti wetu kwa kuangalia changamoto za kutafsiri kiengreza kwenda katika Kiswahili kwa kupitia riwaya ya *Robinson Crusoe* kwa sababu tasnifu ya Omondi inawiana na utafiti huu katika malengo ila tu zinatofautiana kwa kuwa katika utafiti wetu ulijikita katika kuangalia changamoto za kutafsiri riwaya ilhali katika tasnifu ya Omondi ilichunguza changamoto za katika kutafsiri diwani au ushairi.

Ogonda (1998) yeye alichunguza matatizo ya ukalimani na alijikita zaidi katika uchambuzi wa mahubiri ya dini ya Kikristo. Katika utafiti wake aligundua matatizo ya kiisimu katika kiwango cha sintaksia, katika kiwango cha leksika na katika kiwango cha maana. Japokuwa Ogonda alishughulikia matatizo ya ukalimani, lakini utafiti wake utasaidia sana katika utafiti wetu kwa sababu tofauti ya tafsiri na ukalimani ni katika aina ya matini tu hivyo changamoto zinaweza kuwa sawa ama kutofautiana.

Malangwa (2005) alichunguza kuhusu changamoto za kutafsiri matini za kifasihi kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili kwa kutumia mfano wa mchezo wa kuigiza wa Mabepari wa Venisi iliyotafsiriwa na Mwalimu J.K. Nyerere. Katika utafiti wake alibaini kuwa wafasiri hupambana na changamoto za kimuundo na kiutamaduni kwa sababu lugha ya Kiingereza na lugha ya Kiswahili ni lugha zinazotofautiana kisarufi. Tofauti na utafiti wa Malangwa, utafiti huu ulijikita zaidi katika kuchunguza changamoto za kutafsiri sentensi zenye utata kutoka lugha ya Kiswahili kwenda Kiingereza. Aidha, utafiti wa Malangwa ulitusaidia katika kufanya majumuisho ya changamoto za kutafsiri matini za Kiswahili kwenda Kiingereza.

Kwa upande mwingine Bani (2006) katika utafiti wake anaeleza kuwa tafsiri ya kwenye vyombo vya habari ni matokeo ya kile alichokiita “ulazima wa uharaka”, unaomaanisha kwamba lazima mfasiri afanye kazi ya kuhawilisha ujumbe kutoka lugha moja kwenda nyInye kwa kasi ambayo baada ya muda mchache awe ameshakamilisha kazi hiyo na kuiwasilisha kwa hadhira lengwa, ikiwa na maana iliyokusudiwa kwenye lugha chanzi. Uharaka huu unaathiri matokeo ya kazi ya tafsiri. Swali la kujiuliza hapa ni kwamba je, uharaka huo ndio unaweza kusababisha changamoto za kutafsiri sentensi tata?

Kwa upande mwingine, Malangwa (2010) alifanya utafiti kuhusu namna ya kuzikabili matini za kiufundi kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili kwa kutumia mifano ya programu za kompyuta. Katika utafiti huo, aligundua kuwa moja ya changamoto wanazozipata wafasiri wanapotafsiri matini za kiufundi kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili ni pamoja na tofauti za lugha, utamaduni na ukosefu wa visawe linganifu. Tofauti na utafiti wa Malangwa, utafiti huu ulijikita katika kuchunguza changamoto

za kutafsiri sentensi zenye utata kutoka Kiswahili kwenda Kiingereza na wala si matini za kiufundi.

Naye, Enea (2010) alifanya utafiti kuhusu changamoto za kutafsiri matini za habari za BBC zinazofanywa na waandishi wa habari wa TBC. Katika utafiti wake alihitimisha kuwa, lugha ya Kiingereza na lugha ya Kiswahili ni lugha zinazotafautiana katika muundo, muktadha, mazingira na utamaduni. Hivyo ni dhahiri kuwa kuna makosa ya kisarufi ambayo yanajitokeza katika matini za habari kutokana na tofauti za lugha hizo. Utafiti wa Enea ulikuwa chachu ya utafiti huu ambao ulichunguza changamoto za kutafsiri sentensi zenye utata kutoka katika Kiswahili kwenda Kiingereza.

Kwa hoja ya utafiti huo, kwanza kuna makosa yanayofanyika katika ufasiri kwenye vyombo vya habari vya Kenya na, pili, makosa hayo yanatokana na athari za lugha ya kwanza ya mwandishi ambayo ama si Kiswahili wala si ile lugha ya kigeni kama Kiingereza na pili kiwango duni cha ujuzi wa msamiati. Hoja ya King'ei inatokana na utafiti uliofanyika zaidi kwenye magazeti ya Kenya, tofauti na utafiti huu wa King'ei, utafiti huu unachunguza changamoto za kutafsiri sentensi zenye utata kutoka Kiswahili kwenda Kiingereza ili kuona ni jinsi gani tunaweza kukabiliana na changamoto hizo katika kuleta ufanisi wa mawasiliano.

Japo kuwa utafiti huu una lengo la kuchunguza matatizo yanayojitokeza katika tafsiri lakini Hamad (2007) yeye alichunguza matatizo yanayomkabili mfasiri mwenyewe wa lugha ya Kiingereza kwa kiswahili na miongoni mwa alichokigundua ni maendeleo ya sayansi na teknonolojia pamoja na utandawazi na tofauti ya utamaduni yanaathiri maendeleo ya tafsiri. Kwa mujibu wa Hamad mambo haya ndiyo yanayosababisha

kutokea kwa matatizo ya tafsiri husika. Utafiti huu wa Hamad ulisaidia katika utafiti wetu kwa kuangalia alichokigundua na kuhusisha na riwaya ya *Robinson Crusoe*.

Nyaga (2012) yeye ametafiti uwiano katika tafsiri za kifasihi kwa kurejelea kitabu kiitwacho *Usaliti mjini*. Nyaga amebaini hali mbali mbali zinazosababisha uwiyo na kueleza namna uwiyo unavyosababisha matatizo katika kuibua maana. Utafiti huu wa Nyaga una mchango mkubwa sana katika utafiti wetu kwa kuibua changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili kwa kurejelea riwaya ya *Robinson Crusoe*.

Nahson (2014) ametafiti vitendo, usemi na ulinganifu wa maana katika tafsiri kwa kuhusisha vitabu teule *Musa na shamba la Shule* pamoja na kitabu kiitwacho *Musa na Wateka Nyara*. Katika utafiti wake Nahson amechunguza changamoto zinazojitokeza wakati wa kutafsiri vitendo na usemi kutoka kiingereza kwenda Kiswahili. Uchunguzi wake amebainisha kua vitendi na usemi ambavyo hufangamana na utamaduni ndivyo huibua changamoto katika tafsiri.

Aidha, Nahson anaendelea kusema kua vitendo na usemi vya utamaduni wa Kiingereza visivyojitokeza kwenye utamaduni wa Kiswahili vinaweza kufafanuliwa lakini haviwezi kuibuliwa kwenye utamaduni huo. Utafiti huu wa Nahson unatofautiana na utafiti wetu kwa sababu utafiti wake ulijikita katika kuchunguza vitendo, usemi na ulinganifu wa maana katika tafsiri za Kiingereza kwenda katika Kiswahili wakati utafiti wetu ulilenga kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili. Hata hivyo, utafiti wake ulitusadia katika kufikia malengo ya utafiti huu.

Jilala (2014) alichunguza athari za kiutamaduni katika tafsiri ya matini za kitalii katika makumbusho ya Tanzania, lengo lilikuwa ni kuunda Modeli kwa ajili ya ufanisi wa mawasiliano. Katika utafiti huo anasema kuwa maana katika matini za kiutamaduni hueleweka katika utamaduni husika na inakuwa tabu kufikisha maana, uamilifu na ujumbe katika jamii ya utamaduni lengwa. Aidha, anaendelea kujadili kuwa changamoto za kisementiki hutokea katika hali kuu tano nazo ni ufinyu wa maana, kupotea kwa maana, upotoshaji wa maana, upanuzi wa maana na utata wa maana. Utafiti huu unatoa mwanga mkubwa katika kufikia malengo ya utafiti wetu kwani utafiti huu unafanana sana na utafiti wetu kwa kuangalia changamoto za kutafsiri kutoka matini chanzi kwenda katika matini lengwa.

Jilala (2014b) alichunguza matatizo ya tafsiri katika matini za kitalii Tanzania na amebaini kua katika tafsiri za matini za kitalii huwa na matatizo ya kiisimu, kimaana na kiutamaduni. Kutokana na matatizo hayo baadhi ya matini za kitalii zinashindwa kufikisha ujumbe sahihi kwa hadhira lengwa na hivyo husababisha matatizo ya kimawasiliano. Jilala anasisitiza kua matatizo hayo pia husababisha ukosefu wa ushikamani wa maana na ujumbe baina ya matini chanzi na matini lengwa Jilala anamalizia kwa kusema kuwa hadhira lengwa hushindwa kupata ujumbe asilia uliokusudiwa na matini chanzi. Katika uchunguzi huu kwa kiasi kikubwa ulichangia kufanikisha utafiti wetu kwani kwa kiasi fulani unafanana na utafiti wetu.

Njega (2014) alichunguza changamoto za kutafsiri matini za kisheria na alijikita zaidi katika kuifafanua tafsiri ya katiba ya Kenya na aligundua kuwa kuna ukosefu wa kiistilahi baina ya matini chanzi na matini lengwa. Vile vile aligundua kuwepo kwa matatizo ya kileksia, matatizo ya kisintaksia na matatizo ya kisemantiki baina ya

matini chanzi na matini lengwa. Ijapokua Njega alichunguza changamoto za kutafsiri matini za kisheria lakini utafiti wake unafaa sana katika utafiti wetu kwa sababu kwa kiasi fulani unafanana na utafiti wetu kwa kua tafiti zote zinachunguza changamoto za kutafsiri matini kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili, tofauti ndogo iliyopo baina utafiti wake na utafiti wetu ni kwamba yeye alichunguza changamoto za tafsiri katika katiba ya Kenya na utafiti wetu una kusudia kuchunguza changamoto za tafsiri katika riwaya kazi ambayo ni ya kifasihi.

Otieno (2016) amechunguza changamoto za kutafsiri matini za kifasihi na amechunguza matini mbali mbali za Kiswahili zilizotafsiriwa na aligundua kuwa lugha ya kifasihi ni tofauti na lugha ya kawaida na hili ndilo haswa linalosababisha kuwepo kwa changamoto katika tafsiri. Otieno anaendelea kusema kuwa lugha ya kifasihi imetawaliwa na misemo, nahau na tamathali za semi na hivi kimsingi ndivyo huunda lugha ya kifasihi na kwa hivyo mfasiri anapokua katika mchakato wa kutafsiri matini za kifasihi ni lazima akumbane na changamoto katika kutafsiri vipengele hivi.

Kwa mfano, anaweza kukutana na methali au msembo ambao haupo katika lugha lengwa na akaishia kutafsiri kisisisi au kutumia kisawe ambacho hupotosha maana. Otieno anathibitisha hoja zake kwa kutoa mfano katika methali isemayo ‘A rich man’s fart does not stink’ ambayo imetafsiriwa kuwa ‘mashunzi ya tajiri hayachukizi’. Otieno anasisitiza kua ikiwa mfasiri hatokua na taaluma ya kutosha juu ya fasihi hatoweza kutafsiri kwa ufasaha misemo, mafumbo, nahau, tamathali za semi na hata miundo na mitindo.

Vile vile Otieno amegundua changamoto za tofauti za kiutamaduni na mambo kama dini, mavazi mila na desturi kwa mfano majina ya kirusi huwa na maana yenye

ujumbe mahsusi hivyo yanapotafsiriwa katika Kiswahili hupoteza ile maana halisi na kupotosha ujumbe uliokusudiwa. Otieno pia amebainisha changamoto ya tofauti ya kiisimu baina ya lugha mbili katika muundo wa sentensi na maumbo ya maneno kwa mfano muundo wa Kiingereza ni tofauti na muundo wa Kiswahili kwani kuna maneno mengine ambayo si rahisi kupata kisawe chake katika lugha nyingine.

Kwa hivyo mfasiri anapokutana na maneno hayo hupata changamoto kubwa. Uchunguzi huu wa Otieno utasaidia sana katika utafiti wetu kwa sababu unafanana katika malengo yake na utafiti wetu, tofauti ndogo iliopo ni Otieno alichunguza changamoto katika matini za kifasihi kwa ujumla na katika utafiti wetu una jikita zaidi katika riwaya ya Robinson Crusoe tu.

Jilala (2017) ameandika makala ambayo yamejadili kwa kina changamoto za kutafsiri matini za kiutamaduni katika jamii ulumbi kwa kutumia mifano ya majina katika matini za kitalii nchini Tanzania Jilala anadai kuwa katika jamii ulumbi kuna utamaduni changamani ambao hukusanya tamaduni za jamii zaidi ya moja. Jilala anasisitiza katika makala yake kuwa changamoto za kisemantiki, ukosefu wa visawe vya Kiswahili, tofauti ya dhima ya maneno, tafsiri tofauti ya malimwengu, matumizi ya neno moja kurejelea maana zaidi ya moja, eneo la jamii ulumbi kuwa kikwazo cha mawasiliano na muigiliano wa utamaduni.

Makala haya yana thamani kubwa katika utafiti wetu kwani kwa kiasi kikubwa yanafanana na utafiti wetu kwa kuwa utafiti wetu una lengo la kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili. Harison (2017) yeye alichunguza changamoto zilijitokeza katika tafsiri ya tamthilia ya

Nitaolewa nikipenda (1982) tafsiri ya matini ya Kiingereza *I will marry when I want* (1977) na aligundua kuwa na tatizo la tofauti za kiutamaduni baina ya matini chanzi na matini lengwa. Vile vile aligundua tofauti za kiisimu baina ya matini chanzi na matini lengwa. Katika utafiti huo wa Harison kwa kiasi fulani unafanana na utafiti wetu kwa sababu utafiti wetu na utafiti wa Harison zinachunguza changamoto zainazojitokeza katika tafsiri kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili, tofauti ya utafiti wa Harison na utafiti wetu ni kwamba utafiti wetu ulilenga kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili ilhali Harison alichunguza changamoto za kutafsiri tamthilia kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili kwa hivyo utafiti huu una thamani kubwa kwetu kwani utasaidia kutoa mwanga ili kufikia malengo ya utafiti wetu.

Mukhwana (2017) ameandika makala ambayo inaelezea matatizo ya tafsiri katika kazi za fasihi: Tajriba yangu kutokana na tafsiri ya Othello-Tanzia ya mtu mweusi. Katika makala yake ameeleza kuwa kimsingi matatizo ya tafsiri katika tamthilia ya Othello yalitokana na ukweli kua Kiingereza cha shakespeare kina wingi wa maana za maneno. Kiingereza hiki na Kiswahili ni lugha zilizo tofauti kimuundo na kimsamiati, vile vile kina ugumu wa kutafsiri nahau na misemo iliyopitwa na wakati kutoka lugha asilia ya Kiingereza cha Shakespeare hadi lugha pokezi ya Kiswahili.

Mukhwana anahitimisha kwa kusema kuwa hali hii ndiyo iliyojitokeza kama changamoto iliyoikumba tafsiri katika kutafsiri tamthilia hiyo ya shakespeare. Utafiti huu wa Mukhwana ulitusaidia kutoa mchango mkubwa katika kufanikisha utafiti wetu kwa sababu utafiti wetu haukutupana sana kimalengo ila utafiti wetu utachunguza changamoto za kutafsiri Kiingereza kwenda katika Kiswahili katika riwaya ilhali

katika utafiti wake alichunguza changamoto za kutafsiri Kiingereza kwenda katika Kiswahili katika tamthilia.

2.6 Mapitio Kuhusu Njia za Tafsiri

Njia zinazotumika katika kutafsiri ni mbinu mbali mbali ambazo zinazoweza kuwaongoza wafasiri wa matini lengwa kutoka katika matini chanzi. Wataalamu wengi hawakutofautiana kuhusu njia zitumikazo katika kutafsiri matini mfano wa wataalamu hao ni Mwasoko na wenzake (2006), Edwin (2015), Venance (2012), Ndumbaro (2013), Edward (2017) na Bahati Mtila. Wote hawa walieleza kuwa kuna njia nne ambazo hutumika katika kutafsiri, njia hizo ni kama zifuatazo:

2.6.1 Tafsiri ya Neno kwa Neno

Ndubaro (2013) anasema kua tunapotafsiri matini kwa mbinu ya neno kwa neno, hapo tunafanya tafsiri ya matini chanzi kwa kuzingatia maana za msingi za maneno katika lugha chanzi na kutafuta maneno hayo katika lugha lengwa. Tunapotafsiri matini kwa mbinu ya neno kwa neno matini lengwa hufuata sarufi ya lugha chanzi. (MC – Sarufi LC). Tunapotafsiri kwa kutumia mbinu ya neno kwa neno tafsiri yetu huandikwa chini ya neno husika katika kila mstari. Mfano; Wa/toto/wa/dogo/wa/na/imba/kwa/ furaha Plural/child/plural/small/they/tens pre.cont/sing/by,for/happiness.

2.6.2 Tafsiri Sisisi

Katika tafsiri sisisi maneno hutafsiriwa pwekepweke kwa kuzingatia maana zake za msingi katika lugha chanzi, tafsiri sisisi huzingatia sarufi ya lugha lengwa. Mfano:

- (i) Walimsaidia katika mahitaji yake ya msingi - They helped him/her in his/her needs of basic.

- (ii) Walimpa msukumo mkubwa katika biashara yake. - They gave him/her a big push in business.
- (iii) One day my dreams will come true - Siku moja ndoto zangu zitakuja kweli.

2.6.3 Tafsiri ya Kisemantiki

Hii ni aina ya tafsiri ambayo mfasiri huegemea zaidi kwenye lugha chanzi. Katika aina hii ya tafsiri, mfasiri hufasiri kila neno katika sentensi jinsi lilivyo lakini kwa kufuata sarufi hususani vipengele vya kisemantiki na kisintaksia ya lugha chanzi. Inaitwa tafsiri ya kisemantiki kwa sababu, mfasiri anapofasiri hutakiwa kuweka mkazo kwenye maana ya matini kama ilivyokusudiwa na mwandishi wa matini chanzi mfano:

Kiswahili: Alikwenda mpaka hospitali

Kiigreza: He went up to hospital.

2.6.4 Tafsiri ya Mawasilinao/ Tafsiri Huru

Mbinu hii hutegemea zaidi upande wa hadhira lengwa, huzingatia utamaduni, itikadi, mazingira na historia ya jamii lengwa, hulenga msomaji wa matini lengwa apate athari ileile kama waipatayo wasomaji wa matini chanzi, hii ndiyo mbinu ya tafsiri inayotumika kutafsiria matini nyingi zaidi kuliko mbinu zilizotangulia na kwa sababu hii ndiyo mbinu bora zaidi ya nyingine mbinu hii hufaa zaidi kufasiria matini Arifu na Amili. Katika mbinu hii mfasiri hutafuta visawe katika lugha lengwa kama vile misemo na methali ambazo maana zake na muktadha wake wa matumizi hufanana na methali au misemo ya lugha chanzi au matini chanzi.

2.7 Mapitio Kuhusu Changamoto za Tafsiri

Watafiti na wataalumu wa tafsiri wamejadili na kubainisha matatizo mbalimbali ya kutafsiri kutoka lugha moja kwenda lugha nyingine. Matatizo haya yanatokana na tofauti za lugha zinazozungumzwa duniani. Kila lugha ina sarufi yake, miundo yake, kanuni na kaida zake. Lugha hizi pia zimejiegemeza katika utamaduni wa jamii mahususi. Kwa maana hiyo, mfasiri katika kufasiri mara nyingi hukumbana na changamoto mbalimbali, ambazo huweza kusababisha tafsiri kuwa tenge ama kuwa na mapungufu. Mwansoko na wenzake (2006) wanabainisha changamoto za tafsiri kama ifuatavyo:

2.7.1 Tofauti za Kiisimu

Tofauti za kiisimu baina ya lugha chanzi na lugha lengwa husababisha changamoto za kutafsiri matini za aina mbalimbali. Tofauti za kiisimu huhusisha tofauti za maumbo, miundo na maana baina ya lugha chanzi na lugha lengwa. Kwa mfano, lugha ya Kiingereza na lugha ya Kiswahili wakati mwingine husababisha matatizo katika tafsiri. Kwa mfano maumbo ya vitenzi vya Kiingereza huruhusu kauli nyingi elekezi kutoonesha umoja au wingi wa wahusika wala majina ya vitu mahususi vinavyoambatana na maelekezo yanayotolewa tofauti maumbo ya vitenzi vya Kiswahili ambavyo huonesha umoja na wingi wa wahusika na hata kuwa na majina ya vitu husika. Tazama mifano ifuatayo kama inavyojitokeza Mwansoko na wenzake (2006)

Kiingereza

Kiswahili

No parking

usiegeshe gari hapa (je kisichoruhusiwa kuegeshwa

ni gari tu?)

Pia wakati mwengine hujitokeza tofauti za maana kati ya lugha ya Kiingereza na Kiswahili ambazo husababisha kuathiri maana halisi. Kwa mfano

Kiswahili

Kiingereza

Wasiojiweza

disabled (siyo wote wasiojiweza ni walemavu na

wala sio walemavu wote hawajiwezi)

2.7.2 Tofauti za Mitindo

Tofauti za mitindo ya uzungumzaji baina ya lugha chanzi na lugha lengwa vile vile huweza kuathiri tafsiri kwani unaweza kukuta kuna mitindo fulani inaweza kutumika katika muktadha fulani lakini ikashindwa kupata tafsiri katika lugha nyingine katika muktadha ule ule. Tazama mifano ifuatayo kama inavyojitokeza katika Venance (2012).

Kiingereza

Kiswahili

Thou shalt not steal[mtindo wa kidini] Usiibe

[mtindo wa kawaida] Usiibe

Do not steal

2.7.3 Tofauti za Kiutamaduni

Mila na desturi pamoja na mazingira zinapotofautiana baina ya matini ya lugha chanzi na matini ya lugha lengwa kimila, husababisha tafsiri kuwa na matatizo, kwa mfano, katika utamaduni wa Waingereza wana milo minne wakati Waswahili wana milo mitatu na hii hupelekea kuwa vigumu kupata dhana za milo ya hiyo ya Waingereza katika dhana ya Kiswahili. Kama anavyotuonyesha Mwaso mifano ifuatayo:

Katika Kiingereza

Katika Kiswahili

Breakfast

Kifungua kinywa

Lunch	Chakula cha mchana
High tea	HAKUNA
Dinner	Chakula cha jioni
Supper	HAKUNA

Kwa hiyo ukiangalia mifano hiyo, utaona kuwa, high tea na supper kuzipata dhana zake katika lugha ya Kiswahili ni ngumu kwa sababu waswahili hawana utamaduni wa kuwa na milo kama hiyo kwa siku. Lakini pia inakuwa vigumu kupata tafsiri ya vyakula kama vile makopa, vipopoo, msambwija mchanato na makande katika lugha ya Kiingereza kwa kua hawana vyakula vya aina hiyo.

2.7.4 Tofauti za Itikadi

Itikadi zinapotofautiana baina ya matini chanzi na matini lengwa pia husababisha kuathiri tafsiri kwa sababu, wafasiri wengi huegemea katika itikadi zaidi, kwa mfano:

Katika Kiingereza	Katika Kiswahili
Breakfast	Kifungua kinywa
Lunch	Chakula cha mchana
High tea	HAKUNA
Dinner	Chakula cha jioni
Supper	HAKUNA

Kiingereza	Kiswahili
Businessman	Mlanguzi (tafsiri hii inatokana mfasiri kuathiriwa na itikadi ya ujamaa)

Mfanyabiashara (tafsiri hii inatokana mfasiri kuathiriwa na itikadi ya ubepari)

Freedom fighter wapigania uhuru (Tafsiri ya vyombo vya habari vya Tanzania wakati wa Kupigania uhuru)

Magaidi (Tafsiri ya idhaa ya BBC na Radio za Afrika Kusini wakati huo)

2.8 Pengo la Maarifa

Changamoto za kutafsiri matini kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili zimefanywa utafiti sana tokea miaka mingi iliyopita. Hata hivyo, baada ya kutalii kazi mbali mbali za wataalamu waliotafiti changamoto za kutafsiri matini kutoka lugha ya Kiingereza kwenda katika Kiswahili tumebaini kuwa tafiti nyingi zilizofanyika zilijiegemeza katika tanzu za ushairi na tamthiliya kwa kiasi kikubwa na pia matini zinginezo. Imedhihirisha kuwa tafiti kuhusu tafsiri ya riwaya bado haijafanywa kazi kwa kiasi kikubwa licha ya kuwa riwaya ni utanzu wa fasihi ambao umeandikwa sana na kutafsiriwa.

Vile vile ni utanzu ambao ni wa kipekee kwa sababu ya mtindo wake wa kinathari na kutumia lugha ya mjazo. Kwa hiyo, ni utanzu ambao tunapozungumzia changamoto za kutafsiri matini za kifasihi unahitaji kufanywa tafiti za kutosha ili kuweza kuonesha changamoto za kutafsiri matini za kifasihi hasa riwaya. Kwa maana hiyo, utafiti huu uliona kuna pengo ambalo linahitaji kuzibwa pengo na hivyo kupelekea kufanyika kwa utafiti huu.

2.9 Kiunzi cha Nadharia

Mpaka sasa zipo nadharia nyingi zinazoweza kutumika kuzichunguza na kuzichambua kazi za tafsiri. Miongoni mwake ni Nadharia za Ulinganifu, Nadharia za Uamilifu

(Nadharia ya Skopos, Uhamishaji, Utafsirishaji wa Vitendo), Nadharia ya Mawasiliano, Nadharia za Kisemantiki na Nadharia ya Isimu-Nafsia (Taz. Jilala, 2014).

Hata hivyo baada ya kuzipitia nadharia kadhaa za tafsiri tuliona kuwa ili tuweze kufikia malengo ya utafiti wetu nadharia inayoweza kutuongoza katika uchunguza, kuchambua, kujadili na kutoa majumuisho ya data na matokeo ya utafiti huu ni nadharia ya Skopos iliyoasisiwa na Hans. J. Vermeer. Sehemu ifuatayo inajadili zaidi kuhusu nadharia hiyo.

2.9.1 Nadharia ya Skopos

Jilala (2014) anasema kuwa Nadharia ya Skopos iliasisiwa na Hans. J. Vermeer katika miaka ya 1970 huko Ujerumani. Neno ‘Skopos’ chimbuko lake ni kutoka katika lugha ya Kigiriki. Hutumika kama msamiati wa kiufundi unaorejelea lengo la tafsiri. Msingi wa nadharia hii ni kuiona tafsiri kama utekelezaji wa vitendo kwa kuzingatia matini asilia. Ni nadharia ambayo ilileta mageuzi ya mtazamo uliokuwepo wa kuiona tafsiri kama tendo la kiisimu na hivyo kuitazama nadharia ya tafsiri kama dhana ya dhima na utamaduni wa jamii. Uhamishaji huu wa mtazamo wa tafsiri ulitokana na hamasa ya Nadharia ya Mawasiliano, vitendo, isimu matini, Nadharia ya Matini na pia kutoka mikabala ya kifasihi kwenda kwenye nadharia za upokezi.

Nadharia ya Skopos inashughulikia kwa undani mambo ambayo yalisisitizwa na kutiliwa mkazo katika Nadharia ya Vitendo. Mambo ambayo yamesaidia katika tafsiri ya matini zisizokuwa za kifasihi, tafsiri ya makala za kisayansi na kitaaluma, maelekezo ya matumizi, mwongozo wa utalii na mikataba. Katika nadharia hii,

muktadha unaoizunguka tafsiri hauwezi kupuuzwa bali huzingatiwa katika tafsiri. Muktadha huhusisha mambo kama vile: utamaduni wa hadhira, hadhira, wateja na dhima ya matini iliyokusudiwa kwa hadhira wa utamaduni lengwa (Vermeer, 1989).

Katika nadharia hii, tafsiri inatazamwa siyo tu kama mchakato wa uhawilishaji bali kama muundo mahususi wa tendo la kibinadamu, ambao ni sawa na matendo mengine ya kibinadamu (Jilala, 2014). Vermeer (1984: 101) kama alivyonukuliwa na Nord (1997: 29) anasema kuwa, kila matini huzalishwa kwa lengo fulani maalumu na lazima ikidhi lengo hilo. Kwa maana hiyo, lengo la tafsiri lazima lielezwe na liwekwe wazi kabla mfasiri hajaanza kutafsiri. Vermeer (1989:20) anaeleza kwamba kanuni ya jumla ya Nadharia ya Skopos ni lengo la matini lengwa ambalo ndilo huukilia mbinu ya tafsiri. Kutokana na kanuni hiyo ya jumla Vermeer aliunda kanuni mahususi inayosema tendo la binadamu (mbadala wake tafsiri) huukiliwa na lengo lake (Skopos) na dhima ya lengo lake.

Vermeer (1989a) anaeleza kuwa tafsiri huzalishwa kwa ajili ya hadhira mahususi, kwa lengo mahususi na katika muktadha maalumu. Nadharia hii imejikita katika kutathmini matini kwa kuzingatia malengo maalumu yanayowasilisha dhima sawa baina ya utamaduni chanzi na utamaduni lengwa. Kwa ujumla nadharia hii imejikita katika malengo ya tafsiri ambayo huukilia mbinu na mikakati ya tafsiri inayotumika katika kutoa matokeo stahiki ya kidhima. Katika nadharia hii Vermeer (1987a: 29) anazingatia zaidi mpokezi wa tafsiri kuliko chanzo cha makala kiasi kwamba anaelezea kitendo cha kutafsiri kama kuiwasilisha matini kwa muktadha lengwa, nia lengwa na hadira lengwa katika mazingira lengwa. Kulingana na mkabala huu, tafsiri nzuri ni ile inayoruhusu hadhira lengwa kupata tafsiri yenye ushikamani na matini

chanzi (Nord, 1991a na 2003; Reiss na Vermeer, 1994; Vermeer, 2000; Lauscher, 2000).

Aidha, nadharia hii inakisi uhamishaji wa jumla wa kiisimu wa nadharia rasmi ya tafsiri kwenda katika dhana ya tafsiri iliyojikita zaidi kwenye dhima na utamaduni-jamii (Gentzler, 2001). Kanuni za msingi za Nadharia ya Skopos kama ambavyo zimebainishwa na Vermeer (1978:100) kama alivyonukuliwa na Baker na Saldanha (2005) na Nord (1997: 27) ni:

- (i) Matini lengwa huukiliwa na lengo au madhumuni yake;
- (ii) Matini lengwa ni chanzo cha taarifa katika utamaduni lengwa, na lugha lengwa ndiyo inayohusika na utoaji wa taarifa za utamaduni chanzi na lugha chanzi;
- (iii) Matini lengwa haihusishi njia ya uangavu katika utoaji wa taarifa;
- (iv) Matini lengwa lazima iwe na ushikamani wa ndani (kanuni ya ushikamani);
- (v) Matini lengwa lazima iwe na ushikamani na matini chanzi (kanuni ya uaminifu na usahihi).

Kanuni ya Skopos ndiyo kanuni ya safu ya juu kabisa ya tafsiri yoyote ile; ina maana kwamba tendo lolote la tafsiri huukiliwa na lengo lake. Mhimili wa mawazo ya Nadharia ya Skopos umejengwa na kanuni mbili ambazo ni: *kanuni ya ushikamani* na *kanuni ya uaminifu*. Kanuni ya ushikamani maana yake ni kwamba matini lengwa lazima iwe na maana kwa hadhira lengwa katika utamaduni wa lugha lengwa na katika muktadha wa kimawasiliano ambao matini lengwa itatumika. Kanuni hii inadai kuwa matini lengwa lazima iwe na ushikamani wa kutosha, kuruhusu watumiaji lengwa kuielewa kwa kutumia maarifa yao ya awali na hali ya mazingira. Kiini cha tafsiri ni matini kama sehemu ya mwendelezo wa ulimwengu iliyoandikwa kwa lugha

chanzi. Matini chanzi, inatakiwa kutafsiriwa kwa lugha lengwa kiasi ambacho inakuwa sehemu ya ulimwengu ambao inaweza kutafsiriwa na hadhira kama ushikamani wa hali yao. Kwa upande mwingine, kanuni ya uaminifu ina maana kuwa, lazima kuwepo ushikamani wa kimatini baina ya matini lengwa na matini chanzi ambao ni sawa na usahihi wa matini chanzi. Hata hivyo, umbo na kiwango cha usahihi hutegemea lengo la matini lengwa na ufahamu alionao mfasiri juu ya matini chanzi (Jilala, 2014 & 2016).

Nadharia hii imejikita katika vipengele ambavyo ni mahususi katika utamaduni na lugha ya mtu binafsi kama sababu zinazoukilia mchakato wa tafsiri. Nadharia hii huitazama matini kama nyenzo ya kutolea taarifa iliyoandaliwa na mzalishaji kwa ajili ya hadhira. Hivyo basi, sifa ya tafsiri ni kutoa taarifa kwa hadhira kwa kutumika lugha ya watu weye utamaduni na lugha moja (lugha na utamaduni lengwa). Taarifa hizi huwa zimetolewa kwa lugha nyingine ndani ya utamaduni mwingine (lugha na utamaduni chanzi).

Pili, mfasiri ni mtoa taarifa. Hutoa taarifa kwa kuiga mtoaaji taarifa wa awali. Tafsiri kulingana na Nadharia ya Skopos huukiliwa na mahitaji na mategemeo ya hadhira ya matini lengwa (Vermeer, 1999 na 2000; Martin de Leon, 2008). Kwa vile tendo la tafsiri huukiliwa na ‘Skopos’ yake, kanuni ya Skopos ni ya juu zaidi kwa baadhi ya aina za tafsiri. Hii ina maana kwamba “tendo la tafsiri huukiliwa na ‘Skopos’ yake; kwamba mwisho huhalalisha njia” (Nord, 2001: 29). Nadharia ya Skopos inathamini hadhira ya matini, lengo la matini lengwa; matini chanzi huweza kuwa tofauti. Kwa upande mwingine, kiwango cha tafsiri hakidhihirishwi na ushikamani wa muingiliano wa kimatini bali ufaafu wa lengo ambalo huukilia uteuzi na upangaji wa maudhui.

Jilala (2014) anasema Nadharia ya Skopos imesaidia kuileta matini lengwa katika mwelekeo. Inapinga kuielezea tafsiri katika misingi ya ulinganifu wa matini na kuielezea kulingana na misingi ya uzalishaji wa matini. Mkabala huu unapinga mawazo ya wana ukale ambao huielezea tafsiri katika misingi ya kiisimu na kuweka kando utamaduni wa jamii. Mwelekeo wa nadharia hii umeegemea katika vipengele vya kidhima vya tafsiri na kuweka mbele maelezo ya maamuzi ya tafsiri, utaalamu, weledi na maadili kwa wafasiri.

Mfasiri anatazamwa kama mwandishi wa matini lengwa na ameondolewa kutoka katika vipingamizi na vikwazo vinavyowekwa na fasili finyu ya dhana ya tafsiri. Kulingana na mihimili yake. Nadharia ya Skopos inahusisha nadharia na vitendo katika tafsiri. Imejikita katika kuiangalia tafsiri kama tendo linalohusisha vipengele vya kiisimu na kiutamaduni kwa pamoja ili kupata tafsiri iliyo bora. Nadharia hii inahusisha lengo, dhima, weledi, mbinu na mawasiliano katika tafsiri (Jilala amekwishatajwa).

Kulingana na malengo ya utafiti huu, nadharia iliyoonekana kufaa ni Nadharia ya Skopos ya Vermeer. Kama tulivyoeleza hapo awali, nadharia hii inaitazama tafsiri kama tendo linalohusisha lengo, dhima, lugha, matini, isimu, utamaduni na mawasiliano. Hivyo basi, kwa kutumia mhimili wa mawazo ya nadharia hii tuliona tunaweza kufikia lengo la utafiti huu na kupata matokeo stahiki.

Aidha, uteuzi wa nadharia hii ulichangiwa na sababu zifuatazo: kwanza, kutokana na lengo la utafiti huu; ilionekana kuwa misingi ya nadharia hii ingetusaaidia katika kuchunguza na kubainisha changamoto za kutafsiri riwaya, sababu za changamoto

hizo na pia kupendekeza mbinu za kukabiliana na changamoto hizo. Pili, nadharia hii imetumiwa na baadhi ya watafiti katika kuchunguza changamoto na matatizo ya tafsiri za matini mbalimbali (Su-zhen, 2009; Baolong, 2009; Mohammed, 2010; Stajszczak, 2011; Jilala, 2014).

Katika tafiti hizo, ilionekana kufaa katika kuibua matatizo, mbinu na hatua za kutafsiri matini za aina mbalimbali. Hivyo basi, nadharia hii ilitumika kufikia malengo ya utafiti huu kama yalivyobainishwa katika sura ya kwanza. Kama ambavyo Nadharia ya Skopos imetumiwa na Jilala (2014) tuliona kuna haja ya kufuata hatua hizo ili kuona jinsi tunavyoweza kufikia malengo yetu kwa kutumia nadharia ya Skopos. Kwa hiyo mihimili ya nadharia hii ilitumika kama ifuatavyo: kubainisha changamoto za tafsiri ya riwaya kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili.

Hivyo basi, kwa kutumia Nadharia ya Skopos tuliweza kuonyesha ni jinsi gani ushikamani wa maana na matini unafikiwa katika tafsiri. Vilevile kwa kutumia nadharia hii tuliweza kubainisha na kuchambua sababu za changamoto za kutafsiri riwaya teule kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili na pia kupendekeza mbinu ya kukabiliana na changamoto hizo.

2.10 Hitimisho

Kwa ujumla katika sura hii ya pili ilihusu mapitio ya kazi tangulizi, ilianza na utangulizi wa jumla. Sura hii imegusia pia dhana ya tafsiri, historia ya kuibuka taaluma ya tafsiri kisha kujadili tafiti mbalimbali zilizofanyika kuhusu tafsiri na tafsiri ya fasihi. Aidha, katika kupitia maandiko sura hii imebainisha kuwa tafiti zilizofanywa hazikuchunguza kuhusu changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika

lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili. Hivyo, ilionekana kuwa bado kuna pengo la maarifa ambalo linahitaji utafiti.

Aidha katika mijadala hiyo, tumeweza kubaini pengo la kimaarifa na kuonyesha hitaji lililopelekea umuhimu wa kufanyika kwa utafiti huu. Vile vile sura hii imejadili kiunzi cha nadharia kwa kutalii nadharia ambazo zilionekana zinaweza kuongoza utafiti huu. Katika mjadala wa kiunzi cha nadharia, utafiti huu umejadili mihimili ya nadharia hiyo, ubora na upungufu wake katika kuchunguza, kuchambua na kujadili data za utafiti huu. Aidha, kwa kufanya hivyo utafiti huu uliweza kuchagua nadharia ya Skopos na kuonesha uthabiti wa nadharia hiyo, sababu za kuichagua na namna ilivyotumika katika utafiti huu. Sura inayofuata itajadili kuhusu mbinu za utafiti zilizotumika katika kufikia malengo ya utafiti huu.

SURA YA TATU

MBINU ZA UTAFITI

3.1 Utangulizi

Sura hii inajadili mikabala, mbinu na vifaa vilivyotumika katika utafiti huu. Kwa ujumla utafiti huu umetumia mkabala wa kitakwimu na usio wa kitakwimu katika kukusanya, kuzichambua, kuziwasilisha na kuzijadili data za utafiti huu. Jilala (2014: 89) akimnukuu Spicer (2012) anasema utafiti wa kitakwimu na usio wa kitakwimu hujazilizana na kukamilishana (taz. pia Creswel, 2009; Silverman, 2010). Kwa hiyo, utafiti huu ulihusisha nduni za utafiti wa kitakwimu na usio wa kitakwimu katika misingi ya ukamilishano na ujazilizano. Kwa ujumla, sura hii inajadili yafuatayo: eneo la utafiti, kundi lengwa, sampuli na usampulishaji, utafiti tangulizi, mbinu za ukusanyaji data, uthabiti na kuaminika kwa uchambuzi wa data na hitimisho.

3.2 Eneo la Utafiti

Utafiti huu ulifanyika katika jiji la Unguja na jiji la Dar es salaam. Utafiti huu ulikuwa ni utafiti wa maktabani ambapo ulifanyika katika maktaba mbalimbali za Unguja na Dar es salaam ikiwemo maktaba ya Chuo Kikuu cha Dar es Salaam (East Africana), maktaba ya Taasisi ya Taaluma za Kiswahili (TATAKI) na maktaba ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania. Sababu ya kuchagua maeneo hayo ni kwamba utafiti huu ulilenga kupata na kusoma maandiko mbalimbali yaliyohusiana na utafiti, hivyo katika maktaba hizo ndiko kulikopatikana machapisho mbalimbali ambayo yalitupatia data za msingi na data za upili za utafiti huu. Katika maktaba hizo, mtafiti alisoma kazi tangulizi mbalimbali kama vile majarida, makala, tasnifu na vitabu vinavyohusiana na mada ya utafiti huu. Pamoja na kupata machapisho kutoka katika maktaba hizo mtafiti

alipitia pia tovuti mbalimbali zenye machapisho yanayohusiana na mada ya utafiti. Hivyo chaguo la eneo la utafiti huu lilitokana na upatikanaji wa nyaraka mbalimbali zilizomwezesha mtafiti kufikia malengo ya utafiti wake. Vilevile kwa kutumia maktaba na utulivu wa mazingira ya maktaba, mtafiti alipata nafasi ya kusoma matini za riwaya ya *Robinson Crusoe* matini chanzi na matini lengwa.

Vile vile Unguja na Dar es saam ni maeneo ambayo kuna vyuo vikuu vinavyofundisha kozi za tafsiri katika fasihi .Kwa hivyo, ilikuwa rahisi kuwapata wanafunzi wa chuo kikuu wanaosoma fasuhi ya kiswahili hususan kozi ya tafsiri na ile ya tafsiri katika fasihi.Hawa walilengwa wanafunzi wa chuo kikuu cha Dar es salam.Kundi hili lilihusishwa katika kujaza hojaji na pia majadiliano ya vikundi ili kupata data zinazokidhi malengo ya utafiti huu.

3.3 Kundi Lengwa

Kwa mujibu wa Spata (2003), na Kombo na Tromp (2006) sampuli ni jumla ya wanachama wote, mtu mmoja, kundi au elementi wakiwemo wanyama, vitu na matukio ambayo mtafiti amekusudia kuyahusisha katika kukusanya data za utafiti wake. Vile vile kundi lengwa ni jumla ya watu wote ambao mtafiti amewakusudia na ambao kutoka kwao atapata taarifa anazozihitaji katika utafiti wake Kombo na Tromp(2006) Enon (1998) .Kwa hivyo,walengwa wa utafiti walikuwa ni wanafunzi wa umahiri wa TATAKI Chuo kikuu cha Dar es salam wanaosoma kozi ya tafsiri katika fasihi Kundi hili lilituliwa kwa sababu tuliadini kuwa,ni kundi ambalo linasoma kozi ya tafsiri tuliadini kuwa kundi hili lina msingi wa nadharia za tafsiri katika fasihi na kwa kutumia kundi hili tulipata data za kutosha.Aidha walengwa wengine walikuwa wanafunzi wa tafsiri wa umahiri katika chuo kikuu cha SUZA

Unguja ambao kwao tuliamini kuwa wana maarifa ya kutosha kuhusu nadharia za tafsiri na ilikuwa rahisi kupata data za kutosha kuhusu changamoto za kutafiri riwaya.

3.4 Usampulishaji na Mbinu za usampulishaji

Enon (1998), Spata (2003), Bryman (2004) na Walliman (2011), wanaeleza kuwa usampulishaji ni mchakato wa kuchagua kikundi cha vitu au watu kutoka kundi lengwa ili litumike katika utafiti kama kiwakilishi cha kundi lolote linalotafitiwa kwa kuwa sio rahisi kutafiti kundilengwa zima. Zipo mbinu mbalimbali ambazo hutumiwa katika uteuzi wa sampuli, lakini sampuli ya utafiti huu imetumia mbinu mbili ambazo ni mbinu ya uteuzi wa madhumuni maalum na mbinu ya uteuzi rahisi.

3.4.1 Mbinu ya Uteuzi wa Madhumuni Maalum

Uteuzi wa sampuli kwa kutumia kigezo cha madhumuni maalumu ni uteuzi wa sampuli kwa kuzingatia sababu mahususi. Katika mbinu hii ya uteuzi wenye madhumuni maalum, sampuli huteuliwa kwa kuzingatia vigezo maalum ambavyo vitakuwa na uhusiano na maswali ya utafiti ili yaweze kujibiwa kwa urahisi na ukamilifu (Powell na Conway, 2004). Kombo na Tromp (2006), wanasema, ni uteuzi ambao mtafiti kwa makusudi hulenga kuteua kundi la watu ambao anaamini kuwa ni raslimali anayoitegemea katika utafiti wake. Mbinu hii humpa mtafiti uhuru katika kuteua sampuli itakayowezesha kujibu maswali ya utafiti (Neuman, 2006).

Mbinu hii ilitumika kutokana na msingi kwamba, mtafiti alikuwa na taarifa juu ya kuwepo kwa makundi yenye ujuzi, maarifa na uzoefu katika nadharia za tafsiri katika fasihi. Makundi haya ndiyo yaliyoonekana kuwa raslimali ya data za utafiti huu. Kwa hiyo, kwa kuzingatia ufahamu huo, mbinu hii ilitumika kuwateua wanafunzi wa chuo

kikuu cha Dar es salaam wanaosoma kozi ya tafsiri katika fasihi. Uteuzi huu pia ulitegemea taarifa za awali alizozipita mtafiti kuwa kozi hii inafundishwa kwa wanafunzi wa umahiri mwaka wa kwanza mwaka. Kwa hiyo, wanachuo wa mwaka wa pili na wa kwanza umahiri TATAKI walichaguliwa kwa kigezo kwamba tayari walishasoma nadharia za tafsiri katika fasihi. Kwa kutumia kundi hili, utafiti huu uliweza kupata data za kutosha kuhusu changamoto za kutafsiri riwaya, sababu za changamoto hizo na mapendekezo.

Kwa ujumla mbinu ya uteuzi wa madhumuni maalumu ilimsaidia mtafiti kupata sampuli ya watu wenye uzoefu, stadi na maarifa katika nadharia za tafsiri. Mbinu hii pia ilisaidia kupata data ambazo zimekuwa ni mhimili wa utafiti huu. Vile vile data zilizopatikana kwa makundi hayo zilimsaidia mtafiti kupata na kufanya majumuisho mahususi kulingana na malengo ya utafiti.

3.5 Mbinu za Ukusanyaji wa Data

Ukusanyaji wa data katika utafiti huu ulifanywa kwa kutumia mbinu ya usomaji makini.

Kwa mujibu wa Kothari (1990) anasema kua kukusanya data ni hatua ya awali katika utafiti, Kothari anashadidia na kuisitiza kua hatua za uwasilishaji na uchambuzi wa data haziwezi kufanyika kabla ya kupitia hatua hii ya kukusanya data. Kwa maana hiyo ili kupata data sahihi na muwafaka katika utafiti wetu tulitumia mbinu zifuatazo:

- (a) Tulitalii na kupitia kwa hali ya juu katika maktaba majarida, vitabu, makala mbali mbali tahakiki tofauti tofauti zinazohusiana na mada yetu ya utafiti pamoja na tukihusisha na nadharia tuliyoichagua kuitumia katika utafiti wetu,

miongoni mwa maktaba ambazo tunatarajia kuzipitia ni maktaba ya chuo kikuu huria, maktaba ya kituo cha walimu Mkwajuni, maktaba ya chuo kikuu cha Taifa Zanzibar (SUZA), maktaba ya chuo kikuu cha Chukwani, maktaba ya BAKIZA, maktaba ya chuo kikuu huria, maktaba ya chuo kikuu cha Dar es salam na maktaba kuu ya Zanzibar. Lengo kubwa la kutalii maktaba hizo ni kuchunguza wataalamu mbali mbali wanasema nini kuhusiana na mada yetu ya utafiti, hali hii itatusaidia kupata data za upili.

- (b) Tulijadiliana na wataalamu wa tafsiri kama vile wahadhiri na watafiti ili kupata muongozo muwafaka kuhusu changamoto na sababu za changamoto zinazojitokeza katika kutafsiri kutoka kiengreza kwenda katika Kiswahili katika riwaya.
- (c) Tulisoma matini yetu chanzi ya Robinson Crusoe pamoja na matini lengwa kwa njia ya kuchambua, kulinganisha na kutofautisha ili kuweza kupata data za msingi kuhusiana na changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiengreza kwenda katika Kiswahili na kuwza kuibua sababu za changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiengreza kwenda katika Kiswahili. Katika usomaji wetu tutaweza kuibua mifano halisi na hai ambayo itakua uthibitisho wa mambo ambayo tutakayoyashughulikia kwenye utafiti wetu.

Tulituumia mbinu hizi za kukusanyia data kwa sababu ndio njia bora na yapekee ambayo ilituwezesha kupata data sahihi kulingana na tatizo letu la utafiti wetu.

3.6 Zana za Utafiti

Data za utafiti huu zilikusanywa kwa kutumia dhana zifuatazo:

3.6.1 Shajara

Kwa mujibu wa kamusi ya TUKI (2013), shajara ni kitabu cha kuwekea kumbukumbu za kila siku. Zana hii ilitumika kuhifadhi kumbukumbu za data zilizopatikana katika utafiti huu. Kwa kutumia zana hii, mtafiti aliandika katika shajara taarifa mbalimbali zilizotokana wakati wa utafiti.

3.6.2 Kompyuta

Kompyuta ni zana ambayo mtafiti aliitumia tangu mwanzo hadi mwisho wa utafiti wake. Kompyuta ni mashine ya kielektroniki inayotumika kuhifadhi na kusarifu taarifa zinazolingizwa ndani yake (BAKIZA, 2010). Mtafiti aliitumia zana hii kuchapa kazi yake ya utafiti, kuhifadhi data, kutafuta machapisho na maandiko mbalimbali yahasuyo utafiti huu yanayopatikana katika tovuti na wavuti mbalimbali.

3.6.3 Simu ya Mkononi

Simu ni chombo kinachopokea na kupeleka taarifa sehemu mbalimbali kutokana na mitambo yake ilivyosukwa kitaalamu. Pia simu hutumika kurekodi mazungumzo, kuandika ujumbe, kupiga picha na kufanya kazi nyingine mbalimbali hata za mahesabu. Katika utafiti huu, simu ilitumika kuwasiliana na wahojiwa ili kuweka miadi ya muda wa kukutana, muda wa usaili na kufanya usaili. Pia wakati wa usaili simu ilitumika kurekodi data.

3.7 Uchambuzi wa Data

Uchambuzi wa data kwa mujibu wa Kothari (2013), ni kitendo cha kufupisha na kupangilia vizuri data zilizokusanywa kwa namna ambayo itasaidia kujibu maswali ya utafiti husika. Wakiunga mkono hoja hii Bagdan na Biklen (1992), wakinukuliwa na

Omari (2011), wanaeleza kuwa, hii ni hatua muhimu sana katika kutafuta majibu ya tatizo la utafiti husika. Zipo mbinu mbalimbali za uchambuzi wa data lakini data za utafiti huu zilichambuliwa kwa kutumia mbinu ya Uchambuzi maudhui.

Kombo na Tromp (2006), wanaeleza kuwa mbinu ya uchambuzi maudhui ni mbinu ambayo huziweka mada kulingana na jinsi zinavyofanana na kuhusiana. Dhana kuu au dhamira kuu hubainishwa na kuwekwa pamoja. Utafiti huu uliitumia mbinu hii kuzisoma riwaya chanzi na riwaya lengwa ili kupata data kulingana na malengo ya utafiti huu. Sababu ya kuitumia mbinu hii ni kwamba, mbinu hii ni mbinu ambayo imekuwa ikitumiwa na watafiti wa sayansi ya jamii. Aidha, tuliamini kuwa mbinu hii itatuwezesha kuzibaini na kuzitenga data zinazohusiana katika kundi moja na kusaidia uchambuzi na mjadala wa data hizo.

Wakati wa kukusanya data za utafiti huu, mtafiti aliandaa daftari au shajara maalum kwa ajili ya kudondoa data za utafiti kwa kusoma maandiko na kubaini maneno, virai, vishazi vinavyofanana na kutofautiana katika matini lengwa. Data zinazofanana na kuhusiana ziliwekwa katika kundi moja. Kwa mfano, data za dhana za kiutamaduni ziliwekwa katika kundi moja na zile za kiisimu, kimaana na kimuundo ziliwekwa katika kundi moja ili kuelezea changamoto za tafsiri. Kwa kufanya hivi, ilisaidia kuchambua na kujadili data za utafiti kulingana malengo mahususi na maswali ya utafiti. Vile vile ilisaidia kurahisisha zoezi la ulinganishaji na ulinganuzi. Mbinu hii ilionekana kufaa zaidi katika kuchambua data za utafiti na kurahisisha uelewekaji wake kwa msomaji kwani iliwezesha kuzipanga na kuzilinganisha na kuzilinganua data hizo na hivyo kuleta maana kwa data hizo ili kuwezesha mawazo ya jumla

kubainika kulingana na malengo ya utafiti. Vile vile utafiti huu umetumia majedwali katika kuwasilisha, kuchambua na kujadili data za utafiti huu.

3.8 Hitimisho

Sura hii imejadiliwa kuhusu mbinu za utafiti. Katika sura hii imejadiliwa kuwa eneo la utafiti lilikuwa ni jiji la Unguja na jiji la Dar es salaam. Wakati walengwa wa utafiti huu ni wanafunzi wa fasihi na tafsiri katika fasihi kutoka katika Chuo Kikuu cha Dar es salaam na Chuo Kikuu cha SUZA cha Unguja. Mbinu ya usampulishaji iliyotumika ni moja yaani; mbinu ya uteuzi wa madhumuni maalum Sura hii pia imebainisha na kujadili mbinu zilizotumika kukusanya data za utafiti huu ambazo ni; mbinu ya usomaji makini . Aidha mbinu iliyotumika kuchambua data za utafiti huu ni mbinu ya uchambuzi maudhui. Baada ya kujadili mbinu za utafiti zilizotumika katika utafiti huu, sura inayofata inawasilisha, kuchambua na kujadili data na matokeo ya utafiti huu.

SURA YA NNE

UWASILISHAJI NA UCHAMBUZI WA DATA ZA UTAFITI

4.1 Utangulizi

Sura hii inawasilisha, kuchambua na kujadili data kutoka katika vyanzo mbalimbali vya data zinazohusu utafiti huu. Uwasilishaji wa data katika sehemu hii umejikita katika kujibu maswali matatu yaliyolenga kukidhi haja ya malengo ya utafiti huu. Kwa hiyo, sehemu ya kwanza inahusu changamoto za kutafsiri riwaya ya *Robinson Crusoe*, sehemu ya pili inahusu sababu za changamoto na sehemu ya tatu inahusu mapendekezo ya namna ya kukabiliana na changamoto hizo. Sehemu ya nne ambayo ni sehemu ya mwisho inahusu hitimisho.

4.2 Changamoto za Kutafsiri Riwaya

Moja ya malengo mahususi ya utafiti huu ilikuwa ni kubainisha changamoto zinazojitokeza katika kutafsiri riwaya ya *Robinson Crusoe* kutoka lugha ya Kiingereza kwenda lugha ya Kiswahili. Ili kufikia lengo hilo utafiti huu ulilinganisha matini chanzi na matini lengwa na kuchunguza ulinganifu wa maana za maneno, virai, vishazi na sentensi katika matini zote.

Kwa kutumia mihimili ya nadharia ya Skopos utafiti huu uliweza kubaini changamoto ambazo zimejitokeza katika matini lengwa kama tafsiri ya matini chanzi. Kanuni ya ushikamani wa matini ya Skopos ilituongoza katika kujadili ulinganifu wa maana na ujumbe wa matini chanzi na matini lengwa. Aidha, data tulizozipata baada ya kuchunguza, kuchambua na kulinganisha matini zote mbili zilizajilizwa na data za usaili ambazo zilipatikana kutoka kwa wanafunzi wanaosoma kozi ya tafsiri kama

ilivyobainishwa sura ya tatu. Utafiti huu ulibaini kuwa zipo changamoto za kiisimu, changamoto za kiutamaduni na uteuzi mbaya wa visawe. Sehemu zifuatazo zinabainisha na kujadili matokeo ya utafiti huu kulingana na data zilizopatikana.

4.2.1 Changamoto za Kiisimu

Isimu ni taaluma ya ufafanuzi, uchambuzi na uchanganuzi wa lugha kwa kutumia mbinu za kisayansi (Massamba, 2004:19). Lugha zote duniani zina misingi ya kipekee katika vipengele vyake vya kiisimu, mofolojia, fonolojia, sintaksia na semantiki ya kila lugha hutofautiana. Hakuna lugha mbili au zaidi ambazo zina muundo unaofanana kiisimu. Mutie (1997) akimnukuu Newmark (1990) anasema kuwa matatizo yanayohusiana na tafsiri yatakwishia pale muumano kiisimu na muumano kimantiki utawasilishwa katika nadharia za tafsiri. Kwa maana hiyo, kukosekana kwa nadharia maalumu inayozingatia miundo na maumbo mengine yanayohusiana na isimu ya lugha lengwa imepelekea kuwepo kwa changamoto nyingi za kiisimu katika matini lengwa. Changamoto hizo zinasababishwa na tofauti za kisarufi na kimuundo katika leksia na sintaksia baina ya matini chanzi na matini lengwa. Katika utafiti huu changamoto za kiisimu zilizojitokeza katika riwaya ya *Robinson Crusoe* zimejikita katika hali viwango vitatu ambavyo ni kiwango cha leksia, kiwango cha kisintaksia na kiwango cha kisemantiki. Sehemu inayofuata inajadili viwango hivyo kwa kutumia mifano kutoka katika matini chanzi na matini lengwa.

4.2.1.1 Kiwango cha Leksia

Utafiti huu ulibaini kuwa kuna changamoto za kiisimu zinazojidhihirisha katika kiwango cha leksia. Katika kiwango hiki, tunatazama maneno na misamiati iliyotumiwa na mwandishi wa matini chanzi na visawe vyake katika matini lengwa.

Data za utafiti huu zilidhihirisha kuwa, visawe vilivyotumika kurejelea maneno na ama misamiati ya matini chanzi katika matini lengwa ina matatizo ya maana na ujumbe na hivyo inapoteza maana na ujumbe wa matini chanzi. Utafiti huu ulibaini kuwa mfasiri ametumia visawe visivyo sahihi. Tazama mifano ifuatayo;

4.2.1.2 Matumizi ya Visawe Visivyo Sahihi

Utafiti huu ulibaini kuwa changamoto inayojitokeza katika kiwango cha leksia ni matumizi ya visawe visivyo sahihi. Mfasiri ametafsiri baadhi ya maneno kwa kutumia visawe ambavyo si sahihi. Changamoto hii inasababisha kuwepo kwa upotoshaji wa maana na ujumbe wa matini chanzi katika matini lengwa. Aidha, inadhihirisha kuwa hakuna ushikamani wa ujumbe na maana katika matini chanzi na matini lengwa. Mifano ifuatayo inayoshadidia hoja hiyo:

Jedwali Na. 4.1: Mifano ya Tafsiri Isiyo Sahihi

Na.	MC	ML	Tafsiri sahihi
1.	Sand bar	Mwambani	Fungu la mchanga
2.	Mountainous waves	Mawimbi makubwa	Milima ya mawimbi
3.	Tossed	Likainua	Likarusha
4.	Thirty foot	Futi ishirini	Futi thelathini
5.	Good swimmer	Muogeleaji hodari	Muogeleaji mzuri
6.	Dragged	Lilinichukua	Liliniburuta
7.	Jagged rock	Jabali kubwa	Jabali lenye incha

Chanzo: Data za Utafiti na TUKI (2000)

Ukichunguza data katika Jedwali na. 4.1 hapo juu utaona kuwa kuna matumizi ya visawe visivyo sahihi na matumizi ya visawe hivyo yamepotosha maana na ujumbe wa matini chanzi na hata kuondoa ushikamani wa maana na ujumbe wa matini hizo. Kwa mfano neno ‘Sand bar’ katika ukurasa wa 6 na 8 katika matini lengwa

imetafsiriwa kama ‘mwambani’ katika ukurasa 16 na 19. Kama ilivyooneshwa katika jedwali tafsiri sahihi ya neno hilo kulingana na TUKI 2000 ni ‘fungu la mchanga’.

Kwa upande mwingine neno ‘Mautanious waves’ katika ukurasa wa 6, imetafsiriwa kama ‘mawimbi makubwa’ katika ukurasa wa 16. Hata hivyo neno ‘mautanium’ kisawe chake cha Kiswahili siyo ‘kubwa’ bali ni ‘mlima’ hivyo ingepaswa kuwa ‘milima ya mawimbi’. Neno ‘tossed’ katika ukurasa wa 6 neno hili limetafsiriwa kama ‘likainua’ katika ukurasa wa 17 kwa mujibu wa kamusi ya TUKI 2000 tafsiri sahihi ni ‘likarusha’. Maneno ‘kurusha’ na ‘kuinua’ ni maneno mawili tofauti. Katika sentensi hii ‘Buried at first in thirty foot of water’ ukurasa wa 6 mfasiri ametafsiri kuwa ‘lilinifunika kwa maji yenye kina cha futi ishirini’ katika ukurasa wa 18. Hata hivyo kisawe cha thirty siyo ishirini bali ni thelathini hivyo tafsiri sahihi ilipaswa kuwa ‘lilinifunika kwa maji yenye kina cha futi thelathini’. Mfano mwingine ni ‘Good swimmer’ katika ukurasa wa 6 mfasiri ametafsiri kama ‘muogeleaji hodari’ katika ukurasa wa 18. Hata hivyo kisawe neno ‘good’ kisawe chake si hodari bali ni zuri. Kwa hiyo, mfasiri angeweza kusema ‘muogeleaji mzuri’.

Kwa upande mwingine maneno kama ‘Dragged’ ukurasa wa 6 mfasiri katika matini lengwa mfasiri amelitafsiri kama ‘lilinichukua’ katika ukurasa wa 18 ingawa tafsiri sahihi ni ‘lilinikokota’ ama ‘liliniburuta’ kwani ‘kuchukua’ na ‘kuburuta’ ni maneno mawili tofauti katika Kiswahili fasaha. Neno ‘Jagged rock’ na neno ‘clung’ yote yapo katika ukurasa wa 6 mfasiri ametafsiri neno ‘jagged’ kama ‘kubwa’ na neno ‘clung’ kalitafsiri kama ‘nililipanda’ katika ukurasa wa 18. Tafsiri hizo si sahihi kwa mujibu wa kamusi ya Kiingereza - Kiswahili ya TUKI (2000), neno ‘jagged’ usahihi wake ni

‘ncha’ kwa hivyo mfasiri angelitafsiri kama ‘jabali lenye ncha’ na neno ‘clung’ usahihi wake ni ‘ng’ang’ania’ au ‘shikilia’.

Maneno mengine ni ‘pipe’ na neno ‘afternoon’ katika ukurasa wa 8 maneno haya mfasiri katika ukurasa 19 ametafsiri ‘pipe’ kalitafsiri ‘kisu’ na neno ‘afternoon’ kalitafsiri adhuhuri tafsiri zote hizo haziko sahihi na pendekezo letu neno ‘pipe’ angalilitafsiri ‘bomba’ au ‘paipu’ na neno ‘afternoon’ angelilitafsiri mchana. Vile vile katika ukurasa wa 32 katika matini chanzi kuna maneno ‘hundreds’ na neno ‘pole’ katika tafsiri ukurasa wa wa 33 ameyatafsiri kama ‘hundreds’ kalitafsiri ‘wengi sana’ badala ya ‘mamia’ na neno ‘pole’ kalitafsiri ‘mlingoti’ badala ya ‘nguzo’. Maneno mengine ni ‘twenty days’ na ‘three monthes’ katika ukurasa wa 35 mfasiri katika matini lengwa ukurasa wa 38 ameyatafsiri hivi ‘twenty days’ kalitafsiri kama ‘muda mrefu’ badala ya ‘siku ishirini’ na neno ‘three monthes’ kalitafsiri kama ‘majuma kadhaa’ badala ya ‘miezi mitatu’.

Maneno mengine ambayo mfasiri katafsiri sivyo ni ‘afraid’ katika ukurasa wa 44 mfasiri kalitafsiri kama ‘mwangalifu’ badala ya ‘kuogopa’ katika ukurasa 45. Vile vile neno ‘seen’ katika ukurasa wa 45 mfasiri katafsiri kama ‘kusaliti’ badala ya ‘kuonekana’ katika ukurasa 45. Pia neno ‘creek’ katika ukurasa wa 36 mfasiri katika matini lengwa kalitafsiri kama ‘ufuoni’ katika ukurasa wa 39 neno hili lingefaa kutafsiriwa kama ‘ghuba ndogo’.

Maneno mengine ni kama ‘jacket’ na ‘belt’ katika ukurasa wa 40 tafsiri yake inapotosha maana na ujumbe wa matini chanzi. Mfasiri ametafsiri neno ‘jacket’ kama ‘koti’ badala ya ‘jaketi’ na neno ‘belt’ kalitafsiri kama ‘mshipi’ badala ya ‘mkanda’

ukurasa wa 41. Mfano mwingine ni kirai ‘over a year’, neno ‘heard’ na ‘second’ katika ukurasa wa 48. Kirai ‘over a year’ kimetafsiriwa kama ‘miezi mingi’ katika ukurasa wa 46 badala ya ‘zaidi ya mwaka’. Neno heard limetafsiriwa kama ‘ulitokea’ badala ya ‘nilisikia’ na neno ‘second’ limetafsiriwa kama ‘mwengine’ badala ya wa pili katika ukurasa wa 47.

Mifano mengine ni kishazi hiki ‘jumped into the sea’ maneno yametafsiriwa kwa kutumia visawe visivyo sahihi katika ukurasa wa 50. Mfano anasema katika matini lengwa mfasiri ametafsiri ‘akaingia majini’ katika ukurasa wa 48 kwa maana hiyo neno ‘jumped’ kalitafsiri akaingia badala ya ‘kuruka’ na neno ‘sea’ kalitafsiri ‘majini’ badala ya ‘baharini’. Vile vile neno ‘prisoners’ katika ukurasa wa 61 mfasiri katika matini lengwa kalitafsiri kama ‘mahabusu’ katika ukurasa 63 badala ya ‘mfungwa’.

Kwa ujumla utafiti huu umebaini kuwa changamoto ya tafsiri katika kiwango cha leksia inajidhihirisha kuwepo na uteuzi mbaya wa visawe kutoka katika lugha lengwa. Kwa kuteua visawe visivyo sahihi husababisha kuwa na maana zisizo sahihi na hivyo kupoteza ujumbe wa matini chanzi. Aidha, utafiti huu unajadili kuwa matini za kifasihi huwa zimefungamana na utamaduni wa jamii na zinatumia sanaa ya lugha. Hivyo uteuzi wa visawe unapaswa kuzingatia utamaduni wa jamii na pia ubunifu wa sanaa ya lugha ya kazi ya fasihi.

4.2.1.3 Matumizi ya Kisawe Kimoja Katika Maneno Zaidi ya Moja

Changamoto ya kileksia iliyojitokeza katika tafsiri ya riwaya ya *Robinson Crusoe* ni ile ya kisawe kimoja kutumika kurejelea leksia zaidi ya moja katika matini lengwa. Tatizo hili linapotosha maana na pia kuwafanya hadhira kushindwa kupata ujumbe

ulio sahihi. Tazama mifano ifuatayo: Neno ‘Indians’ katika ukurasa wa 48 mfasiri neno hili kalitafsiri kama ‘wageni’ katika ukurasa wa 47 vile vile neno hilohilo lilijitokeza katika matini chanzi ukurasa wa 52, katika matini lengwa kalitafsiri kama ‘makatili’ katika ukurasa wa 51.

Mfano mwingine ni neno ‘afternoon’ katika ukurasa wa 57 mfasiri kalitafsiri kama ‘alasiri’ katika ukurasa wa 57 vile vile neno hili hili katika matini chanzi lilijitokeza katika ukurasa wa 8 na katika matini lengwa kalitafsiri kama ‘adhuhuri’ katika ukurasa wa 19.

Vile vile neno ‘Spaniard’ katika ukurasa wa 61 mfasiri kalitafsiri kama ‘mahabusu’ ukurasa wa 63. Vile vile neno hilo lilijitokeza katika ukurasa wa 62 mfasiri kalitafsiri kama ‘mfungwa’ katika ukurasa wa 64 na katika ukurasa wa 67 kalitafsiri ‘muhispania’. Mfano mwingine ni neno ‘creek’ ukurasa wa 24, 51 na 52 neno hili lilitafsiriwa kama ‘mto’ ukurasa wa 31, ‘ghuba’ ukurasa wa 51 na ‘nyumbani’ ukurasa wa 63. Neno lingine ni ‘land’ katika ukurasa wa 6 lilijitokeza mara mbili na kalitafsiri kwa maneno tofauti tafsiri moja ni ‘nchi kavu’ ukurasa wa 17 na tafsiri ya pili ni ‘ufuoni’ katika ukurasa wa 18, pia neno hili hili ‘land’ limejitokeza ukurasa wa 30 na mfasiri kalitafsiri kama ‘kisiwa’ katika ukurasa wa 33.

Tatizo la kutumia kisawe kimoja kurejelea maneno zaidi ya moja katika matini inasababisha upotofu wa maana. Matini inakosa ushikamani wa maana kwa sababu hadhira inashindwa kuelewa hasa kisawe kipi ni sahihi na hata kushidnwa kupata maana iliyokusudiwa.

4.2.1.4 Maneno Zaidi ya Moja Kurejelea Neno Moja

Changamoto ya tatu katika kiwango cha leksia ni maneno zaidi ya moja kurejelea neno moja. Tazama mifano ifuatayo;

Maneno ‘creek’ na ‘brook’ katika ukurasa wa 24 mfasiri katafsiri neno ‘mto’ katika ukurasa wa 31. Maneno mengine ni ‘months’ katika ukurasa wa 36 na neno ‘twenty days’ katika ukurasa wa 35 maneno haya yametafsiriwa muda mrefu katika ukurasa 38 na 39.

Mfano mwingine ni maneno ‘brandy’ ukurasa wa 51, ‘rum’ ukurasa wa 61 na neno ‘wine’ ukurasa wa 76 maneno yote haya yametafsiriwa kama ‘mvinyo’ katika ukurasa wa 49,62 na 95. Maneno mengine ni ‘cannibal’ ukurasa wa 52 na neno ‘attacker’ ukurasa wa 62 yametafsiriwa katili katika ukurasa wa 51 na 68. Vile vile neno land ukurasa wa 30 na shore ukurasa wa 68 yametafsiriwa kisiwa katika ukurasa 33 na 80. Mifano hii inadhihirisha kuwa kuna tatizo la ujumbe na ushikamani wa maana na ujumbe. Hii ni kwa sababu matumii ya kisawe kimoja kurejelea maneno zaidi ya moja inaleta utata wa maana.

4.2.1.5 Changamoto za Kimofolojia

Utafiti huu ulibaini kuwa kuna changamoto ya kimofolojia ambapo mfasiri anashinawa kuzingatia kanuni ya uambishaji wa viambishi vya wingin na umoja. Tazama mifano ifuatayo;

Neno ‘waves’ ukurasa wa 6 mfasiri katika ukurasa wa 18 kalitafsiri wimbi, pia neno ‘find us a turtle’ ukurasa wa 60 mfasiri ametafsiri kama ‘akanitafutie’ kasa ukurasa wa 62 badala ya ‘akatutafutie’.

Katika mifano hii miwili inadhihirisha kuwa matini chanzi imeweka leksia katika hali ya wingi lakini tafsiri imekuja katika hali ya umoja. Mfano mwingine ni neno ‘bread’ ukurasa wa 9 limetafsiriwa kama ‘mikate’ katika ukurasa wa 20. Katika mifano hiyo tunaona kuwa mfasiri anachanganya wingi na umoja. Pale penye wingi anatafsiri kama umoja na pale penye umoja anatafsiri kama wingi.

4.2.1.6 Neno la Jumla Kulitafsiri Kimahsusi

Changamoto ya tano inohusiana na leksia ni neno lililoko katika hali ya jumla kutafsiriwa kimahsusi na kupelekea kuondosha uhalisia wake kutoka katika matini chanzi mfano wa maneno hayo ni neno ‘wipon’ katika ukurasa wa 10 kisawe cha neno hili ni ‘silaha’ kwa mujibu wa kamusi ya TUKI 2000 na silaha ni neno jumuishi ambalo linajumuisha aina mbali mbali za silaha lakini mfasiri kalitafsiri kama ‘bunduki’ katika ukurasa wa 22. Mfano mwingine ni neno ‘bonds’ katika ukurasa wa 62 mfasiri kalitafsiri kama ‘kamba’ katika ukurasa wa 66 wakati ‘bonds’ lina jumuisha kitu chochote ambacho kinachotumika kufungia kama vile ‘kamba’, ‘mnyororo’, ‘pingu’ au ‘waya’.

4.2.1.7 Neno la Mahsusi Kulitafsiri Kijumla

Changamoto ya sita ya kileksia ni neno lilioko katika katika hali mahsusi na mfasiri kulitafsiri katika hali ya ujumla. Kwa mfano neno ‘crew’ katika ukurasa wa 51 mfasiri kalitafsiri kama ‘watu’ ukurasa wa 49 wakati neno ‘crew’ linarejelea ‘wafanyakazi wa melini’ kwa maana hiyo tafsiri iliyopewa ni ya kijumla kwani si kila mtu anaweza kuwa mfanyakazi wa meli lakini kila mfanyakazi wa meli basi huwa watu. Mfano mwingine ni neno ‘whispered’ ukurasa wa 71 mfasiri kalitafsiri ‘alinambia’ katika

ukurasa wa 84 tafsiri hii ni ya jumla kwani ‘whispered’ manaake ni kunong’oneza ambalo ni neno lipo katika hali ya mahsusi.

Neno jengine ni ‘voyage’ ukurasa wa 12 mfasiri neno hili kalitafsiri ‘safari’ ukurasa wa 23. Neno ‘Voyage’ ni safari maalum ambayo ina husisha vyombo vinavyotembea majini kama vile baharini, mitoni au kwenye ziwa. Tafsiri hii inalifanya neno hili kuwa la jumla kwa sababu safari ziko nyingi kwa mfano safari za vyombo vya anga kama vile ndege, safari za vyombo vya barabarani kama vile gari, honda baskeli na vyenginevyo vile vile kuna safari za gari moshi. Vile vile maneno ‘bread’ na ‘raisins’ ukurasa wa 65 mfasiri kayatafsiri kama chakula katika ukurasa 75. Tafsiri hii ni ya kijumla kwa sababu katika matini chanzi vimebainishwa kuwa ni ‘mkate’ na ‘zabibu kavu’.

Katika changamoto ya tano na ya sita zimesababishwa aidha kutokana na ukosefu wa kisawe maalumu katika lugha pokezi kwa mfano neno ‘voyage’ na neno ‘bonds’ au changamoto hizi zimesababishwa na udhaifu wa mfasiri mwenyewe kwa mfano maneno kama vile ‘whispered’, ‘weapons’, ‘crew’, ‘bread’ na ‘raisins’ ambayo yanayo visawe vyake katika lugha ya Kiswahili.

4.2.1.8 Uasilishaji

Changamoto nyingine ya tafsiri ni uasilishaji. Hapa ni pale baadhi ya maneno yanaachwa bila kutafsiriwa na kuhamishwa kama yalivyo katika matini chanzi. Katika riwaya ya *Robinson Crusoe* baadhi ya maneno yanahamishwa kama yalivyo kutoka katika matini chanzi kwenda katika matini lengwa. Hata hivyo, utafiti huu ulibaini kuwa baadhi ya maneno yanahamishwa kwa kukosa visawe ama kutokana na mfasiri

mwenyewe. Tazama mfano huu wa neno ‘governor’ ukurasa wa 74 mfasiri kabadilisha staili ya uandishi tu lakini hakulitafsiri na aliliandika ‘gavana’ katika ukurasa wa 90, kwa mujibu wa kamusi ya TUKI 2000 ya Kiingereza - Kiswahili neno hili ‘governor’ kisawe chake ni ‘mtawala’.

4.3 Changamoto katika Kiwango cha Kisintaksia

Mtafsiri wa riwaya hulazimika kutafsiri kutoka mfumo mmoja wa lugha yaani lugha chanzi kwenda katika mfumo wa pili wa lugha yaani lugha lengwa. Kwa hiyo mifumo tofauti ya lugha huwa na mjengeko tofauti wa sentensi kwa sababukila lugha ina mjengeko wake wa sentensi ambao unakubalika, haiwezekani ukalazimisha mjengeko wa lugha moja mfano kiengreza kwa lugha nyengine kama vile Kiswahili. Sintaksia ni kipengele muhimu kinacholazimika kuzingatiwa wakati wa kutafsiri. Kuharibu mfumo wa sentensi wa lugha fulani huleta changamoto kubwa katika kuwasilisha maana na ujumbe uliokusudiwa, kwa maana hiyo ni bora kwa mtafsiri kuipa kipau mbele sintaksia ya lugha lengwa wakati anapotafsiri ili wasomaji lengwa wapate kunufaika zaidi. Katika riwaya ya *Robinson Crusoe* changamoto za kisintaksia zilizojitokeza katika tafsiri ni kama zifuatazo:

4.3.1 Kutolingana kwa Muundo baina ya Lugha Chanzi na Lugha Lengwa

Changamoto ya kwanza katika kiwango cha sintaksia ni changamoto ya kimuundo, hii inatokana kwa baadhi ya sentensi zilioko katika matini chanzi zina muundo wa kudhihirisha jinsia ya kiume au ya kike lakini zinapotafsiriwa katika matini lengwa huwa hazionyeshi jinsia, hali hii huibua tatizo la kutokufahamu kwa wasomaji lengwa jinsia ipi inozungumzwa, mfano wa sentensi hizo ni:-

MC

- (i)_ “.....a huge he-goat, gasping for breath.....” uk. 46,

ML

“.....alikuwa mbuzi aliyekua mzee sana” uk. 45

MC

- (ii) “..... when I called to him he jumped into the sea, swimming to my canoe, I hauled him aboard.The poor creature was almost dead from hunger and thirst ,geve him bread and water he ate like a ravening wolf.It was a joy to care for him”ukurasa wa 50

ML

“Nilipoikaribia meli, mbwa alitokea.Alibweka na kulia na mara tu nilipofika karibu naye nilimwita, akaingia majini na kuogelea hadi kwenye dau langu.Nilipompandisha katika dau,niliona kuwa alikuwa mwenye njaa na kiu sana.Nilipompa kipande cha mkate na pia maji,na akamaliza mara moja”. Uk. 48

MC

- (iii) “He was bound hand and foot.I immediately cut him free,but he couldn’t stand or speak.Clearly,he believed he was about to be killed by yet another enemy.I gave him a dram of rum and he was able to sit up.When Friday looked him in the face to his amazement he realized he was gazing at his own beloved father,” ukurasa wa 62.

ML

“Mikono na miguu yake ilikua imefungwa na alikua karibu kufa kwa sababu ya woga.....Nilizikata hizo kamba na nikajaribu kumuinua.....Mara tu Friday alipomuona huyo mfungwa,alimkumbatia...” uk. 68,69 a 79.

MC

- (iv) Mfano mwengine ambao uko katika ukurasa wa 68 wa matini chanzi ni . “He said he was the captain of ship whose men had mutinied against him, he,his first mate and a passenger ware to be castaways on this desolate shore”.

ML

“Nilikua nahodha wa ile meli iliyotia nanga pale baharini baharini.Mabaharia waliasi na mwanzoni walitaka kuniuwa.Baadaye walibadili nia wakaamua kutuleta pwani tukiwa watatu wakikusudia kututupa hapa kisiwani” uk. 79-80

Katika vifungu vya maneno nambari moja hadi nne hapo juu katika maneno yaliyopigiwa mstari yanaonyesha jinsia inayozungumzwa ni ya kiume lakini katika matini lengwa hazikuonyesha kuwa watu au wanyama waliokuwa wakizungumzwa ni wana jinsia ya kiume, kutokana na muundo huu wa sentesi za Kiingereza na za Kiswahili haziwiani kimuundo hivyo husababisha changamoto za kimuundo hali hii huwatatiza wasomaji lengwa kufahamu kuwa wanaozungumzwa wana jinsia gani.

4.3.2 Tafsiri Isiyo Sahihi

Hii changamoto ya pili katika kiwango cha sintaksia iliyojitokeza katika riwaya ya Robinson Crusoe ni sentensi kutafsiriwa isivyo sahihi na kutoa maana na ujumbe usiolingana na matini chanzi kwa mfano katika ukurasa wa 5 wa matini chanzi sentensi ifuatayo:

- (i) “I traded down the west coast of Africa”.

Mfasiri katika matini lengwa ukurasa wa 7 aliifafanua sentensi hii kwa kuelezea kua Robinson alijiunga na misafara ya kibiashara kuelekea nchini Guinea. Kwa kulinganisha ujumbe ulioko katika matini chanzi na wa matini lengwa inaonekana wazi kwamba haufanani, ijapokua Guinea iko Afrika ya magharibi lakini si Guinea pekee yake ilioko Afrika ya magharibi ziko nchi nyengine nyingi zilioko Afrika ya magharibi baadhi ya nchi hizo ni Liberia, Senegal, Mauritania, Ivory coast, Ghana na Togo. Kwa maana hiyo tafsiri ya Guinea pekee ndio ipo mwambao wa Afrika ya magharibi sio sahihi na italeta ufahamu mbaya kwa wasomaji lengwa hasa hasa wale wasiozifahamu nchi za Afrika ya magharibi kwani wanaweza kufahamu kua Guinea pekee ndiyo ilioko Afrika ya magharibi.

Mfano wa pili ambao inaonekana kua mfasiri ametoa ujumbe usiolingana na ujumbe wa matini chanzi ni:-

- (ii) “Spent two years as a slave to a Turkish captain” uk. 5

Mfasiri ameitafsiri sentensi hii kua nahodha wa meli ya maharamia alinichukua akanifanya mtumwa wake, ukurasa wa 7.

Katika mfano huu pia mfasiri hakueleza kuwa Robinson alikua mtumwa kwa muda wa miaka mingapi, wala hakueleza kuwa huyo nahodha aliyemfanya mtumwa alikua raia wa wapi. Wakati matini chanzi inafafanua jambo hili. Kwa hivyo tafsiri hii inakua haiwatoshelezi wasomaji wa matini lengwa kutoka na mfasiri kutoa maana na ujumbe usiolingana na wa matini chanzi.

- (iii) “I have succeeded in making a table and a chair”, ukurasa wa 16

Sentensi hii mfasiri kaitafsiri kuwa ‘nilianza kutengeneza kiti na meza’ uk. 29.

Katika mfano huu matini chanzi inaeleza kua nilifanikiwa kutengeneza meza na kiti, yaani kitendo tayari kishafanyika, lakini katika matini lengwa inaeleza kuwa kitendo cha kutengeneza kiti na meza ndio kwanza kinaanza kwa maana hiyo ujumbe wa matini chnzi na matini lengwa unatofautiana.

(iv) “ the rain has been lashing down continuously since the middle of August”,ukurasa wa 27,

Tafsiri yake ni mvua hii ilinyesha kila siku, hadi katikati ya mwezi wa oktoba, ukurasa wa 32. Katika mfano huu muandishi wa matini chanzi anaelezea wakati mvua ilipoanza katikati ya ya mwezi wa agost na wala hakuelezea muda gani mvua hiyo ilipomalizika, ikiwa lengo la tafsiri ni kutoa ujumbe unaolingana na matini chanzi,mfasiri wetu hili hakuliweza kwani yeye katoa ujumbe tofauti na wa matini chanzi,kwani yeye kaelezea wakati wa mvua ilipomalizika yaani katikati ya mwezi wa oktoba lakini hakueleza muda wa mvua hiyo ilipoanza.

(v) “The other side of the island is much more attractive than mine” uk. 30

Mfasiri katafsiri nilipofika ufuo wa upande huu wa pili wa kisiwa niliona kua sehemu hiyo ndiyo ingekua bora kama mahali pa kuishi. uk. 33.

Katika mfano huu matini chanzi inaelezea kua upande wa pili wa kisiwa ulikua unavutia zaidi ukilinganisha na upande anaoishi Robinson wala haikuelezwa kuwa ingekuwa sehemu bora ya kuishi,kwa hivyo maana na ujumbe wa matini chanzi na matini lengwa ni tofauti, hali hii itapelekea wasomaji lengwa kukosa ujumbe asilia kutoka matini chanzi.

(vi) “goatskin jacket”, ukurasa wa 40,

Sentensi hii mfasiri katafsiri koti nalo lilinifika kiunoni, ukurasa wa 41. Mfano huu katika matini chanzi inasema kua jaketi lilikua la ngozi ya mbuzi wala haikuelezwa kama lilikua linamfika wapi kama kiunoni ama mabegani au mafutini lakini katika matini lengwa ameelezea kua koti lilimfika kiunoni wala haikueleza kuwa koti hilo lilitengenezwa kwa kutumia kitu gani, kwa maana hiyo msomaji lengwa anakosa uhalisia wa ujumbe.

(vii) “ I was harvesting my crops yerstaday when I saw the light of the fire on my side of the island only a couple of miles away” uk. 47

Mfasiri katafsiri, asubuhi moja nilipotoka nyumbani kabla ya mapambazuko, niliona moto ufuoni kiasi cha umbali wa maili mbili. ukurasa wa 45---46

Katika mfano huu maneno yaliyopigiwa mstari hayalingani kimaana na ujumbe pia haupo sawa kwani katika matini chanzi inaelezea kua wakati alipokua anavuna mazao yake jana ndipo alipouona muangaza wa moto, wala hakueleza ilikua wakati gani, lakini katika matini lengwa inaelezea kua wakati wa asubuhi kabla ya mapambazuko ndipo alipouona muangaza wa moto wala hukueleza alikua anafanya nini wakati huo. Na tunaposema kabla ya mapambazuko katika Kiswahili huwa sio asubuhi bali huwa alfajiri.

(viii) “ ravening wolf”, ukurasa wa 50

Sentensi hii maana yake haswa kwa mujibu wa kamusi ya TUKI 2000 ni akala kwa pupa lakini mfasiri kaitafsiri, akamaliza mara moja, ukurasa wa 48 kwa maana hiyo mfasiri katafsiri siyo kwani unaweza kula kwa pupa na usimalize na ukaviwacha.

- (ix) “an unexpected incident occurred”, uk. 66 maana yake ni tokeo lisilotarajiwa lilitokezea

Mfasiri katika matini lengwa kalitafsiri tukio la kustaajabisha lilipotokea, ukurasa wa 76 kwa maana hiyo ujumbe na maana ya matini chanzi na matini lengwa haufanani kwani inawezekana kua jambo lisilotarajiwa likatokezea lakini jambo hilo lisishangaze, hivyo basi mfasiri amewakosesha uhalisia wa ujumbe na maana wasomaji walengwa hasa hasa wale wasiofahamu lugha ya kiingereza.

- (x) “I had clean shirts” uk. 76 maana yake nilikua na mashati safi

Mfasiri katafsiri palikua na mashati mapya sita. Katika ukurasa wa 96, kwanza neno clean maana yake sio mpya kwani kitu kinaweza kua safi lakini sio kipya, pili katika matini chanzi haikutajwa idadi ya mashati lakini matini lengwa kasema kua mashati yalikua sita.

Katika mifano kumi tuliyoionyesha hapo juu inadhihirisha kuwa kutafsiri tofauti na matini lengwa kunaibua changamoto kubwa kwa wasomaji lengwa kwani husababisha kupotosha maana na ujumbe uliokusudiwa na matini chanzi na kupelekea matatizo makubwa kwa wasomaji lengwa hususan wale wasiojua lugha ya Kiingereza.

4.3.3 Uongezaji

Changamoto ya tatu inohusiana na sintaksia ni kuongeza kwa neno au kifungu cha maneno katika matini lengwa, ijapokua mfasiri huongeza maneno katika matini lengwa kwa lengo la kufafanua na kuweka bayana baadhi ya mambo ambayo hayapo bayana katika matini chanzi lakini wakati mwengine mfasiri anapoongeza maneno katika sentensi husababisha changamoto kubwa ambazo zinaweza kuiathiri maana na

mawasiliano katika ujumbe unaotarajiwa uwafikie wasomaji lengwa,vile vile wakati mwengine husababisha kupoteza uhalisia wa dhamira zilizokusudiwa na mtunzi wa matini chanzi na hata kuwachosha wasomaji lengwa kwani matini itakuwa ina mlolongo wa maneno ambayo hayana faida yoyote kwa mfano katika ukurasa wa 5 kuna sentensi inayosema “then escaped and sailed to Brazil where I set up a suger plantation”. Katika sentensi hii mfasiri kaitafsiri kuanzia ukurasa wa 8 hadi katika ukurasa wa 15,kwa kujaliza maneno chongunzima.

Mifano mengine inayoonyesha uongezaji wa neno au kifungu cha maneno ni:-

- (i) “I was captured by pirates”,ukurasa wa 5 katika sentensi hii mfasiri katafsiri kwa kuongeza mlolongo wa maneno yafuatayo:

“Tulipokuwa tunakaribia visiwa vya Canary, tulianza kufukuzwa na meli ya maharamia wa Kituruki.Tulijaribu kwenda kasi tulivyowaza,lakini meli ya maharamia ilikua na mbio zaidi,na baada ya masaa machache wakawa wametushika.Maharamia waliwaua watu watatu na wakawajeruhi wanane kati yetu. Hapo tulichukuliwa tukawa mateka” uk. 6

Katika mfano huu mfasiri kaongeza chungu ya maneno ambayo kwa kweli hayaboreshi maana wala ujumbe bali humchosha msomaji lengwa, katika kifungu cha maneno kilichopigiwa mstari ndiyo hasa maana ya msingi iliyokusudiwa na mtunzi wa matini chanzi,kwamba wao wametekwa na maharamia na hakutaka kueleza yote hayo aliyoyaongeza mfasiri.

- (ii) “Break up” uk. 6:

Mfasiri katafsiri kama “Kuvunjika vipande vipande”, ukurasa wa 16.

Maneno yaliyopigiwa mstari mfasiri kayajaliza wala hayakua na msaada wowote katika kuboresha maana, kwani neno kuvunjika linatosheleza maana, kwa vile kila kinacho vunjika huwa huvunjika vipande vipande bila hata ya kuongeza wasomaji wanafahamu hivyo.

(iii) “When we tried to row for land” uk. 6

Sentensi hii imetafsiriwa kama Tukaanza kupiga makasia kwa nguvu kadri tulivyoweza kuelekea nchi kavu.

Katika mfano huu mfasiri kapachika kifungu cha maneno kilichopigiwa mstari ambocho hakina umuhimu kwani hakisaidii katika kuboresha ujumbe wala hakiboreshi maana na vile vile kinaleta mkanganyiko wa maana kwani neno kwa nguvu na neno kadri tulivyoweza ukiyachunguza kwa makini yana maana sawa.

(iv) “I have a cap made of goatskin with a flap behind” uk. 40

Sentensi hii mfasiri kaitafsiri kama “Kofia niliyoivalia kichwani ilikua pia ya ngozi ya mbuzi na ilikua na umbo ovyo tu” uk. 41.

Katika mfano huu kayaongeza maneno mengi katika tafsiri lakini maneno yalopigiwa mstari kwa kweli hayana umuhimu wowote kwani hayawezi kuboresha maana kwa sababu maana tayari ishajitosheleza kwa mfano kichwani ni wazi kabisa hakuna hata mmoja asiyefahamu kuwa kofia huvaliwa kichwani ilikua na umbo ovyo tu tayari kwa msomaji lengwa keshafahamu kuwa kofia haina umbo zuri kutokana na maisha aliyonayo Robinson kisiwani hapo. Hivyo, kuongeza maneno hayo huibua changamoto kwa wasomaji lengwa kwa kuwachosha wakati wa kusoma. Vile vile sentensi ifuatayo mfasiri kaijaliza ambayo katika matini chanzi haikuwemo:

“Nayo suruali niliyovalia kwa kweli ilikua kaptula ndefu, wala si suruali ndefu,kwani ilifika tu magotini”.

(v) “I have no shoes or stockings” uk. 40

Tafsiri yake ni “Sikuvaa viatu wala soksi kwani sikua navyo vitu hivyo” uk. 41

Katika sentesi hii maneno yaliyopigiwa mstari mfasiri kayajaliza wala hayakua na haja hiyo kwani tayari sentensi ilikua ishajitosheleza hana viatu wala soksi na ndio maana hakuvaa.

(vi) “The ship had stuck fast, jammed in between two rocks” uk. 50

Mfasiri katafsiri kama “Sehemu ya mbele ya meli ilikua imesakama kati ya miamba miwili”, ukurasa wa 48. Pia katika sentensi hii maneno yaliyopigiwa mstari kayapachikiza mfasiri maneno ambayo kimsingi hayawezi kuboresha maana au ujumbe wa matini chanzi kwa sababu, matini chanzi inaelezea kua meli imeganda barabara katikati ya miamba miwili,na sehemu ya mbele ya meli ni jumla ya meli kwa hiyo jalizo la maneno hayo hayana umuhimu.

(vii) “ I gave him bread and water” uk. 50

Tafsiri yake ni: “Nilimpa kipande cha mkate na pia maji” uk. 48.

Katika mfano huu neno kipande na neno pia hayaboreshi maana kwani maana ilikua tayari ishatosheleza mahitaji ya ujumbe uliokusudiwa,kwa hivyo mjalizo wa maneno haya ni kuwachosha wasomaji lengwa.

(viii) “The sand was covered with human remains” uk. 55

Mfasiri katafsiri kama “Mchanga ulikuwa umekolea wekundu kwa damu na mifupa ilitapakaa pote” uk. 55. Tafsiri sahihi ilikua mchanga umetapakaa mabaki ya

binaadamu, lakini kupachika maneno yaliyopigiwa mstari yametatiza maana kwa sababu hayaboreshi ila yameongeza mzigo kwa wasomaji walengwa.

(ix) “An angel would have come better dressed” uk. 68

Kifungu cha maneno hiki mfasiri kakitafsiri kama “Musiogope, kama ningekua Mungu au malaika aliyetumwa kuwasaidia”, ningekuwa na nimevaa mavazi ya fahari. Ukurasa wa 79.

Vile vile katika kifungu hiki cha maneno tunaona kua maneno yaliyopigiwa mstari mfasiri kayajaliza ambayo katika matini chanzi hayakuwemo hivyo husababisha kutolingana kwa maana baina ya matini chanzi na matini lengwa.

(x) “The first was that he had to obey me at all times” uk. 69

Mfasiri katafsiri kama Kwanza kwa muda wote utakapokuwa hapa kisiwani, utatii na kufuata amri zangu. Nikikupatia bunduki, hautaitumia kunidhuru mimi wala mali yangu, ukurasa wa 80.

Kwa kulinganisha na matini chanzi maana na ujumbe haulingani kwa sababu maneno yote yaliyopigiwa mstari hayakuwa na haja kuyaingiza kwanza neno kufuata na neno kutii yana maana sawa hivyo mfasiri ameradidi maneno, pili katakiwa atii amri muda wote na sio atakapokua kisiwani tu, tatu atakapotii amri hatoweza kumdhuru yeye na mali yake.

(xi) “Beef, pork” uk. 76

Tafsiri yake imekuja kama “Mapande sita ya nyama ya ngombe, sita ya nyama ya nguruwe” uk. 96. Tafsiri sahihi ilikua inatosha kusema nyama ya ngombe, nyama ya

nguruwe. Lakini kuongeza maneno yaliyopigiwa mstari hayakusababisha kuimarisha maana kwani matini chanzi haikutaja idadi ya mapande inawezekana yakawa zaidi ya sita au chini ya sita.

4.3.4 Udondoshaji

Utafiti huu ulibaini kuwa udondoshaji ni changamoto inayojitokeza katika tafsiri. Mfasiri hudondosha baadhi ya maneno, virai, vishazi ama sentensi katika tafsiri kwa makusudi ili kurahisisha namna ya kufikisha ujumbe na maana katika matini lengwa ama kwa bahati mbaya yaani bila ya kukusudia au kwa kukosa kisawe linganifu katika lugha lengwa. Udondoshaji husababisha mapungufu ya kimaana na hatimaye kuuathiri ujumbe ambao unatarajiwa uwafikie walengwa kama inavyodhihirika katika mifano ifuatayo kutoka katika riwaya ya *Robinson Crusoe*:

Mfano wa kwanza unapatikana katika ukurasa wa 10 kwa matini chanzi na ukurasa wa 20 kwa matini lengwa kama ifuata vyo:

(i) “Dutch cheeses, dried goats flesh”

Mfasiri kutafsiri kama jibini na nyama kavu. Katika mfano huu maneno yalopigiwa mstari mfasiri kayadondosha katika tafsiri yake hali hii imesababisha kuathiri maana na ujumbe katika matini lengwa kwani ujumbe wa matini chanzi na wa matini lengwa haufanani kwa sababu neno Dutch maana yake ni Uholanzi hivyo ukiltoa katika tafsiri husababisha mapungufu katika maana kwani jibini hiyo haijuulikani ni ya wapi. Vile vile kulitoa neno goats imepelekea changamoto ya maana kwani nyama hiyo haijuulikani ni ya nini kama ya ngombe, kuku, bata, nguruwe, nyati au samaki na kadhalika.

(ii) “a good discovery: there are wild goats on the island”, uk. 12.

Mfasiri kutafsiri kama “Niligundua kuwa kisiwani kulikuwa na mbuzi” uk. 26. Katika mfano wa ii hapo juu, mfasiri amedondosha neno ‘wild’ na hivyo kusababisha mapungufu ya maana kwa sababu neno ‘wild’ linamaanisha ‘pori’ au ‘mwitu’ kwa maana hiyo mbuzi waliokusudiwa ni ‘mbuzi mwitu’ na sio mbuzi wa kawaida ambao mfasiri aliowabainisha katika tafsiri yake.

MC

“taking my gun, a hatchet, a large quantity of powder and shot and as much biscuit, cake and raisins as I could carry, I finally set out one morning with my faithful dog”. Uk. 30,

ML

“Nilichukua bunduki na shoka, nikamchukua mbwa wangu pamoja na kiasi cha chakula”... uk. 33.

Katika mfano namba iii hapo juu tunaona kuwa kuna udondoshaji ambapo maneno yaliyopigiwa mstari yamedondoshwa na kupotosha maana ya matini chanzi katika matini lengwa. Hii inadhihirisha kuwa hakuna ushikamani baina ya matini chanzi na matini lengwa. Maneno haya ya matini chanzi ‘much biscuit, cake and raisins’ yanarejelea biskuti nyingi, keki na zabibu kavu. Mfasiri amefasiri maneno hayo kama kiasi cha chakula. Tafsiri hiyo inamaanisha kuwa chakula ni kidogo wakati matini chanzi inasema kua ni kingi, pili chakula ni neno la kijumla hivyo wasomaji lengwa watahindwa kufahamu kilikua ni chakula gani wakati matini chanzi tayari ishafafanua aina ya chakula kilichochukuliwa. Vile vile udondoshaji wa neno faithful, unaondoa ushikamani wa maana na hivyo hadhira chanzi na hadhira lengwa hawawezi

kupata maana iliyosawa. Hii ina maana kwamba matini chanzi imeonesha kuwa mbwa alikuwa ni mwaminifu lakini matini lengwa imedondosha neno muaminifu na kuacha sifa aliyokuwa nayo mbwa.

MC

“ I can see land to the west at least twenty leagues away”,uk. 30,

ML

“Nilikiona kisiwa kingine kilichokua umbali wa maili kama ishirini hiv”i,uk. 33.

Mfano namba iv, mfasiri kadondosha neno ‘west’ linalofahamisha mahali yaani upande wa magharibi. Udondoshaji huu unaathiri taarifa ambayo ni muhimu kwa hadhira lengwa kuifahamu. Hadhira wa matini lengwa watahinda kujua kisiwa hicho kilikua upande gani mashariki au magharibi au kaskazini au kusini wakati tayari matini chanzi ishafafanua upande ulioonekana kisiwa hicho.

MC

“But I have made my self rough boots from skins, which I tie around my legs”.

Uk. 40

ML -

Sentensi hii mfasiri hakuitafsiri kabisa, hali hii imesababisha kupunguza thamani ya ujumbe uliokusudiwa uwafikie walengwa kwani watahinda kufahamu jinsi ya alivyokua Robinson katika mavazi yake aliyovaa.

MC

“ I have been on the island now for over 23 year”,.katika uk. 47,

ML

“Wakati huu ulikuwa mwezi wa disemba wa mwaka wangu wa ishirini ns tatu kuweko kisiwani”, ukurasa wa 45.

Katika mfano vi, neno ‘over’ limedondoshwa na hivyo kupoteza maana ya matini chanzi kwa sababu neno lililodondoshwa lina maana zaidi ya kwa hivyo inatafsirika kua Robinson alikaa kwa muda wa miaka ishirini na tatu kwa wati huo, lakini matini chanzi inaonesha kuwa alikaa zaidi ya miaka ishirini na tatu, inawezekana 24 au 25 au 27 na kadhalika.

4.4 Changamoto za Kisemantiki

Semantiki ni kipengele cha kiisimu kinachochunguza maana katika lugha, kipengele hiki hutafiti maana za maneno na tungo (Habwe na Karanja 2004). Utafiti huu ulibaini kuwa changamoto za kutafsiri zinajidhihirisha katika kiwango cha kisemantiki. Mara nyingi inapofanyika tafsiri ya matini za lugha chanzi kwenda katika lugha lengwa huwa tunahaulisha maana na ujumbe uliokuwemo katika matini chanzi kwenda katika matini lengwa. Katika riwaya ya Robinson Crusoe tumegundua kuwepo kwa upoteaji wa maana kutoka matini chanzi kwenda katika matini lengwa kama inavyodhihirika katika mifano ifuatayo:-

Matini Chanzi

- i. Mountainous
- ii. Dragged
- iii. Thirty foot
- iv. Jagged rock
- v. Pipe
- vi. Afternoon

Matini Lengwa

- Makubwa
- Lilinichukua
- Futi ishirini
- Jiwe kubwa
- Kisu
- Adhuhuri na laasiri

vii. Hundreds	Wengi
viii. Twenty days	Muda mrefu
ix. Three monthes	Majuma kadhaa
x. Belt	Mshipi
xi. Sword	Sime
xii. Wait	Kupumzika

Tukiangalia kielelezo cha hapo juu tutagundua kwamba kuna upoteaji mkubwa wa maana ya maneno kutoka katika matini chanzi kwenda katika matini pokezi kwa mfano neno la kwanza ni *mountainous* limetafsiriwa kuwa *makubwa* hali hii imesababisha kupotea kwa maana halisi kwani neno *mountainous* linarejelea *milima* ilhali neno *makubwa* linarejelea kitu kikubwa kilichozidi hali ya kawaida.

Katika mfano wa pili tunaona neno *dragged* limetafsiriwa kama '*lilinichukua*' tafsiri hii inadhihirisha kuwa hakuna ushikamani wa maana na hivyo maana ya msingi imeotea. Kwa mujibu wa TUKI (2000) neno '*dragged*' maana yake ni *kukokota* au *kuburuta* dhana hizi ni tofauti kabisa na kuchukua.

Mfano wa iii. neno 'thirty foot' limetafsiriwa kama 'futi ishirini'. Tafsiri hii ni tenge na hivyo inapotosha maana ya msingi ya matini chanzi. Thirty siyo ishirini bali ni thelathini. Kwa hiyo tafsiri sahihi ilitarajiwa iwe 'futi thelathini'.

Katika mfano wa nne tunaona kirai '*jagged rock*' kimetafsiriwa kama *jiwe kubwa*. Neno '*jagged*' linarejelea '*ncha*' na sio 'kubwa'. Tafsiri hii inakosa ushikamani wa maana baina ya matini chanzi na matini lengwa kwa sababu maana ya awali imepotoshwa kutokana na tafsiri tenge na uteuzi mbaya wa visawe. Kwa maana hiyo, tafsiri sahihi ya kirai hicho ni '*jabali lenye ncha*' na sio '*jiwe kubwa*'.

4.5 Changamoto za Kiutamaduni

Utamadununi ni mkusanyiko wa mila na desturi za jamii inayotumia lugha moja mahsusi kama njia yake ya mawasiliano (Newmark 1988), kwa kuongezea zaidi Wanjala (2011) naye anasema kua lugha zinatofautiana katika utamaduni na hili ni tatizo kwa mfasiri kuliko tofauti za kiisimu. Katika riwaya yetu ya Robinson Crusoe, changamoto za kiutamaduni zimejitokeza kwa kukosekana ulinganifu katika kiwango cha neno, hali hii imetokea kutokana na matini lengwa imekosa usawa wa moja kwa moja kwa neno lililojitokeza katika matini chanzi, hivyo mfasiri hulazimika kuweka maneno yanayokidhi ujumbe katika mawasiliano kwa hadhira pokezi ijapokua maneno hayo siyo msamiati halisi iliyotumika katika matini chanzi, mfano wa baadhi ya maneno hayo ni:-

MC

ML

Brandy

Mvinyo

Rum

Mvinyo

Wine

Mvinyo

Liquor

-

Canibal

Katili

Tukiangalia mifano hapo juu tutaona ya kwamba maneno brandy, rum, wine na liquor ni aina za pombe ambazo zinapatikana katika utamaduni wa jamii ya lugha chanzi kwa vile katika utamaduni wa jamii ya lugha pokezi hakuna aina za pombe kama hizo imepelekea mfasiri kuzipa kisawe cha aina moja nacho ni mvinyo, vile vile liquor hakulitafsiri kabisa kabisa kwa kukosa kisawe chake katika kiswahili. Ushauri wetu ni

kwamba mfasiri angetafsiri aina za pombe hizi japo kwa njia ya maelezo ili kuweza kuzitofautisha na hadhira lengwa isipate utata wa aina ya pombe hizi. Vile vile neno canibal kwa mujibu wa kamusi ya TUKI 2000 maana yake ni mtu anayekula watu wenziwe au mnyama anayekula wanyama wenziwe, lakini mfasiri kalitafsiri katili. Kutokana na jamii ya Kiswahili hakuna utamaduni wa mtu kula watu wenziwe imekua vigumu kuingia katika akili ya hadhira lengwa, pia neno katili kwa Kiswahili si lazima mtu awe anakula watu wenziwe yaweza kuwa ni mtu mwenye vitendo visivyo vya kawaida kama vile jambazi, mbakaji na mambo mengine kama hayo yasiyo ya kibinaadamu.

4.6 Sababu za Changamoto za Kutafsiri

Miongoni mwa malengo ya utafiti wetu ni kubainisha sababu za changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika kiingereza kwenda katika Kiswahili, katika Riwaya ya *Robinson Crusoe* tumebaini kuwa changamoto zimetokea kwa sababu zifuatazo:

4.5.1 Tofauti za Kiutamaduni

Kama tulivyokwisha bainisha hapo awali tumeona kuwa tofauti za kiutamaduni ni changamoto ambayo inasababisha ukosekanaji wa baadhi ya misamiati katika lugha lengwa wakati wa kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili kwa sababu kila lugha ina utamaduni wake wa kipekee.

Ni vigumu kuzungumza juu ya lugha bila ya kuinasibisha na utamaduni wake (Nida 1964), kwani lugha ndiyo nyenzo ya kuelezea utamaduni wa jamii husika. Kitu Fulani kinachotumiwa na jamii yenye utamaduni mmoja inakuwa ni vigumu kukielezea katika jamii nyengine ambayo ina utamaduni tofauti kwa mfano katika riwaya yetu ya

Robinson kuna aina Fulani za pombe ambazo zinatumiwa na jamii ya wazungu, inakuwa vigumu kuzielezea katika jamii ya waswahili kwa sababu hawana aina za pombe kama hizo, mfano wa pombe hizo ni liquor, rum, brandy na wine na badala yake mfasiri amezitafsiri kwa kisawe kimoja yaani mvinyo.

4.6.2 Tofauti za Kiisimu Baina ya Lugha Chanzi na Lugha Lengwa

Jilala (2014 b) akimnukuu Nord (1993) anasema kuwa matatizo ya kiisimu yanatokana na tofauti za kisarufi katika kimuundo katika msamiati na sintaksia na nduni za lugha chanzi na lugha lengwa. Hii ni sahihi kwani lugha zote duniani zina misingi ya kipekee katika vipengele vyake vya kiisimu, mofolojia, fonolojia, sintaksia na semantiki ya kila lugha hutofautiana na hili ndilo lililosababisha kutokea kwa changamoto ya kutafsiri riwaya ya *Robinson Crusoe* kama tulivyokwisha bainisha hapo awali.

4.6.3 Tatizo la Mfasiri Mwenyewe

Wakati mwengine mfasiri mwenyewe husababisha changamoto kubwa wakati anapotafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili kwani hushindwa kuuwasilisha ujumbe sahihi katika hadhira lengwa, jambo hili husababishwa na aidha kwa bahati mbaya au kwa kutoifahamu sarufi ya lugha chanzi au sarufi ya lugha lengwa, kwa mfano katika riwaya ya *Robinson Crusoe*, katika kiwango cha leksia, misamiati mingi kaitafsiri sivyo mfano **afternoon** kalitafsiri **adhuhuri** katika ukurasa wa 19 lakini neno hili hili kalitfsiri **alaasiri** katika ukurasa wa 57, mfano mwengine katika ukurasa wa 6 neno **thirty foot** kalitafsiri **futi ishirini** katika ukurasa wa 18 badala ya kutafsiri futi thalathini vile vile neno **twenty days** katika ukurasa wa 35 badala ya ya siku ishirini yeye katafsiri **muda mrefu** katika ukurasa wa

38. Tukiachana na leksia vile vile katika kiwango cha sintaksia kuna baadhi ya sentensi kazitafsiri sivyo kwa mfano katika sentensi hii “ **I have succeeded in making a table and a chair**”, ukurasa wa 16, sentensi hii mfasiri kaitafsiri **nilianza kutengaaseneza kiti na meza**, ukurasa wa 29.

Katika mfano huu matini chanzi inaeleza kua nilifanikiwa kutengeneza meza na kiti, yaani kitendo tayari kishafanyika, lakini katika matini lengwa inaeleza kua kitendo cha kutengeneza kiti na meza ndio kwanza kinaanza kwa maana hiyo ujumbe wa matini chnzi na matini lengwa unatofautiana. Kutakana na mifano hii tunathibitisha kuwa baadhi ya changamoto husababishwa na mfasiri mwenyewe na kupelekea hadhira lengwa kukosa ujumbe na maana sahihi kutoka katika matini chanzi.

4.6.4 Ukosefu wa Nadharia ya Aina Moja ya Tafsiri

Kukosekana kwa nadharia moja mahsusi inayohusu tafsiri ya riwaya ikawa nadhima ya kupendekeza na kuonyesha sheria na kanuni muwafaka za kutafsiri, vile vile kupendekeza mbinu za kutatulia changamoto zitakazojitokeza katika tafsiri kumesababisha kuibuka kwa changamoto nyingi katika Nyanja ya tafsiri, kwani wafasiri hushindwa kupata muongozo unaolingana wakati wa kutafsiri, hali hii imepelekea kuwa kazi nyingi zilizotafsiriwa kupoteza uhalisia wake na kuwa na dosari nyingi ukizilinganisha na matini chanzi.

Vile vile tukitizama mfano wa tano tunalionna neno *pipe* ambalo mtafsiri kalitafsiri kama ‘*kisu*’, tukiwachunguza maneno mawili haya tutaona kuna upoteaji wa maana kwani neno *pipe* kisawe chake ni *bomba* au *paipu* na kisawe cha *kisu* katika kiigreza ni *knife* kwa hivyo *pipe* kuitafsiri kuwa *kisu* si sahihi.

Katika fano wa sita tunalikuta neno *afternoon*, mfasiri kalitafsiri kuwa *adhuhuri* na *laasiri* pia tukiangalia mfano huu tutaona kuwa kuna upotevu wamaana kwani *afternoon* maana yake ni *mchana* ilhali *adhuhuri* ni *kipindi cha sala kwa waislamu ambacho huanzia saa saba kasorobo hadi saa tisa za mchana na laasiri ni kipindi cha sala kwa waislamu ambacho huanza saa kumi kasorobo hadi saa kumi na mbili kasorobo za jioni*, kwa hiyo ni bora zaidi kwa mfasiri ilikua atafsiri *afternoon* kwa *mchana* kwani baadhi ya watu hasa hasa wasio waislamu hawafahamu neno *adhuhuri* wala *laasiri*.

Mfano wa saba kuna neno *hundreds* mfasiri kalitafsiri *wengi*, vile vile kuna upoteaji wa maana kwani neno *hundreds* maana yake ni *mamia* ijapokua *mamia* ni wengi lakini *wengi* ina kisawe chake katika kiengreza nacho ni *many*. Katika mfano wa nane kuna neno *twnty days* neno hili mfasiri kalitafsiri *muda mrefu* badala ya *siku ishirini*, ijapokua *siku ishirini* ni muda mrefu lakini mfasiri amesababisha upoteaji wa maana halisi kwani muda mrefu ina kisawe chake katika kiengreza nacho ni *long time* na siyo *siku ishirini* pekeyake ni muda mrefu kwani hata *siku kumi* ni muda mrefu.

Katika mfano wa tisa kuna neno *three monthes* na mfasiri kalitafsiri *majuma kadhaa* badala ya *miezi mitatu* na mfano wa kumi kuna neno *belt* na mfasiri kalitafsiri *mshipi* badala ya *mkanda*. Vile vile katika mfano kumi na moja kuna neno *sword*, mfasiri kalitafsiri *sime* badala ya *upanga* na katika mfano wa kumi na mbili kuna neno *wait*, mfasiri kalitafsiri kupumzika badala ya *kusubiri*. Tukiangalia katika mifano kumi na mbili hapo juu tutaona kuwa mfasiri amesababisha changamoto za kisemantiki kwa kupoteza maana halisi kwani visawe vya lugha chanzi na vya lugha pokezi haviwiani.

4.7 Suluhisho la Kutafsiri Riwaya

Katika utafiti wetu kutokana na sababu tulizoziona sinazopelekea kuwepo kwa changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiengreza kwenda katika Kiswahili tumeona kuwa mambo yafuatayo yanaweza kuwa ni sulihisho la namna bora ya kutafsiri riwaya kabla na wakati wa kutafsiri.

4.7.1 Kufahamu Utamaduni Chanzi na Utamaduni Lengwa

Mfasiri hana budi kufahamu kwa kina mila na desturi za jamii anayotaka kuitafsiria riwaya, yaani jamii lengwa, jambo hili litamrahisishia mfasiri kufanya kazi ya tafsiri kwa uweledi wa hali ya juu. Vile vile mfasiri lazima awe mjuzi wa lugha chanzi na lugha lengwa, jambo hili litamsaidia mfasiri pindipo atakapokosa misamiati mwafaka aweze kutumia mbinu ya ufafanuzi ili kuweka bayana dhamira zilizopo katika matini chanzi anapozitafsiri katika matini lengwa kwa lengo la kumfanya hadhira lengwa kufahamu kilichokusudiwa.

4.7.2 Kuitambua Hadhira Lengwa

Mfasiri kabla ya kuanza kazi ya tafsiri ni bora zaidi kuwafahamu hadhira lengwa yake ikoje yaani umri, kiwango chao cha elimu au watu wa kawaida, pia mfasiri lazima afahamu mazingira ya kijografia wanayoishi hadhira yake kwa mfano tukiichunguza riwaya yetu ya Robinson inaonekana kuwa walengwa wake ni watoto na kiwango chao cha elimu ni elimu ya msingi na wanaoishi katika mazingira ya bahari. Kuyafahamu haya kwa mfasiri kutamsaidia kuchagua aina nzuri ya tafsiri na kuchagua misamiati inayoenda sambamba na hadhira lengwa yake.

4.7.3 Kushirikisha Jamii Chanzi na Jamii Lengwa

Ili mfasiri aweze kutoa tafsiri nzuri isiyo na changamoto nyingi, ni jambo la lazima awashirikishe watu wenye taaluma na weledi wa hali ya juu katika jamii ya lugha

chanzi na jamii ya lugha lengwa ili kupata visawe visivyo na utata na vile vile itamuepusha mfasiri kutoa misamiati isiyolingana na ya matini chanzi kwa mfano katika riwaya yetu ya Robinson: *Burried at first in thirty foot of water* ukurasa wa 6 mfasiri katafsiri *lilinifunika kwa maji yenye kina cha futi ishirini* katika ukurasa wa 18. na tafsiri sahihi ingekuwa hivi lilinifunika kwa maji yenye kina cha futi thalathini. Iwapo mfasiri atawashirikisha wajuzi wa lugha chanzi na wa lugha lengwa makosa madogo dogo kama haya yasingalitokea.

4.7.4 Matumizi ya Madharia za Tafsiri

Iwapo wataalamu waliobobea katika taaluma ya tafsiri watakaa pamoja na kubadilishana mawazo juu ya nadharia mbali mbali za tafsiri kwa kuchunguza ubora na udhaifu wa nadharia hizo na kuunda nadharia moja madhubuti yenye kupendekeza mbinu na mikakati ya kutatulia changamoto zinazoibuka katika tafsiri ya riwaya kutoka kiengreza kwenda katika Kiswahili, jambo hili linaweza kupunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili kwa kiasi kikubwa.

4.7.5 Kufahamu Lugha Chanzi na Lugha Lengwa

Utafiti huu ulibaini kuwa baadhi ya changamoto za uteuzi wa visawe visivyo sahihi ama udodondoshaji na changamoto zingine zilizojitokeza katika data yetu zinatokana na ujuzi mdogo wa lugha chanzi na lugha lengwa. Hivyo, ili kuepuka changamoto hizo ni vema mfasiri awe na ujuzi na mahiri wa lugha chanzi na lugha lengwa ili kuweza kutatua matatizo ya kiisimu wakati wa kutafsiri.

4.8 Hitimisho

Katika sura hii imewasilisha data kujadili na kuchambua data na matokeo ya utafiti huu. Katika sura hii tumejadili kuhusu changamoto za tafsiri, sababu za changamoto

za tafsiri na kutoa mapendekezo ya kutatua changamoto za kutafsiri riwaya. Kwa kutumia mifano ya riwaya ya *Robinson Crusoe* sura hii imeajadili kuwa kuna changamoto za kiisimu nazo ni katika kiwango cha leksia, katika kiwango cha sintaksia, katika kiwango cha semantiki. Changamoto zingine ni za kiutamaduni na uteuzi mbaya wa visawe.

SURA YA TANO

MUHTASARI HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

5.1 Utangulizi

Katika sura hii tutatoa muhtasari wa utafiti wetu tulioufanya, pamoja na hitimisho na mapendekezo.

5.2 Muhtasari

Utafiti huu ulihusu changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili kwa kutumia mfano wa riwaya ya *Robinson Crusoe*. Lengo la utafiti huu ni kuchuguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili kwa kutumia mfano wa riwaya ya *Robinson Crusoe* iliyotafiriwa kutoka Kiingereza kwenda Kiswahili ili kubaini matatizo na kutoa mapendekezo ya namna ya kukabiliana na nazo. Aidha, ilibainika kuwa tafsiri ya kazi za fasihi ni uwanja ambao umeshughulikiwa na wataalamu na watafiti wa tafsiri za fasihi ya Kiswahili.

Hata hivyo watafiti wengi wa tafsiri ya fasihi ya Kiswahili wamashughulikia zaidi tafsiri za ushairi na tamthiliya. Hii ina maana kwamba, tafsiri ya riwaya bado haijafanyiwa tafiti za kutosha na watafiti wa tafsiri za fasihi ya Kiswahili ili kuona ni changamoto zipi zinajitokeza katika tafsiri ya utanzu huu wa fasihi. Ikumbukwe kwamba riwaya ni utanzu wenye sifa tofauti na tanzu zingine za fasihi. Ni kazi ya kinathari ambayo huwa na urefu wa kutosha, msuko uliojengeka vizuri, wahusika wengi walioendelezwa kwa kina yenye kuchukua muda mwingi katika maandalizi na kuhusisha mandhari maalumu (Wamitila 2003). Kutokana na ufahamu huo, utafiti huu uliona kuna haja ya kufanya utafiti ili kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya ya

Robinson Crusoe ya lugha Kiingereza kwenda Kiswahili. Kwa hiyo, tatizo la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya ya kutoka katika lugha ya Kiingereza kwenda katika lugha ya Kiswahili ili kubaini matatizo ya tafsiri za riwaya na kupendekeza namna bora ya kukabiliana na tafsiri ya riwaya.

Utafiti huu uliongozwa na malengo mahsusi matatu ambayo ni kubainisha changamoto za tafsiri katika riwaya ya *Robinson Crusoe*, kubainisha sababu za changamoto hizo na kupendekeza mbinu za kukabiliana na changamoto za kutafsiri riwaya. Vile vile utafiti huu uliongozwa na maswali matatu ya utafiti ambayo yalilenga kukidhi malengo mahususi ya utafiti huu.

Katika sura ya pili utafiti huu umejadili kuhusu kazi tangulizi na kiunzi cha nadharia. Katika kutalii kazi mbali mbali za wataalamu waliotafiti changamoto za kutafsiri matini kutoka lugha ya Kiingereza kwenda katika Kiswahili tumebaini kuwa tafiti nyingi ziizofanyika zilijiegemeza katika tanzu za ushairi na tamthiliya kwa kiasi kikubwa na pia matini zinginezo. Imedhihirisha kuwa tafiti kuhusu tafsiri ya riwaya bado haijafanyiwa kazi kwa kiasi kikubwa licha ya kuwa riwaya ni utanzu wa fasihi ambao umeandikwa sana na kutafsiriwa. Vile vile ni utanzu ambao ni wa kipekee kwa sababu ya mtindo wake wa kinathari na kutumia lugha ya mjazo.

Kwa hiyo, ni utanzu ambao tunapozungumzia changamoto za kutafsiri matini za kifasihi unahitaji kufanyiwa tafiti za kutosha ili kuweza kuonesha changamoto za kutafsiri matini za kifasihi hasa riwaya. Kwa maana hiyo, utafiti huu uliona kuna pengo ambalo linahitaji kuzibwa pengo na hivyo kupelekea kufanyika kwa utafiti huu. Ni katika sura hii ambapo nadharia ya Skopos imebainishwa kuwa ni nadharia

iliyoongoza uchunguzi, uchambuzi na mjadala wa data na matokeo ya utafiti huu. Katika sura ya tatu tumejadili kuhusu eneo la utafiti, walengwa, sampuli na usampulishaji na mbinu za utafiti zilizotumika katika kukusanya data za utafiti huu. Ni katika sura hii ndipo tumejadili kuhusu mbinu za uchambuzi wa data.

Katika sura ya nne ni uwasilishaji wa data silizopatikana katika utafiti wetu, sura ilianza na utangulizi halafu ikaelezea changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili kwa kuitumia riwaya ya *Robinson Crusoe* kama ni kielelezo cha riwaya, tumejadili changamoto hizi katika viwango vya kiisimu ambavyo ni kiwango cha leksia, kiwango cha sintaksia na kiwango cha semantiki aidha changamoto za kiutamaduni. Katika sura hii tumejadili kuhusu sababu za changamoto za kutafsiri riwaya na pia kutoa mapendekezo. Sura ya tano ni hitimisho katika sura hii imetoa muhtasari wa utafiti wote kwa ujumla na kutoa mapendekezo.

5.3 Hitimisho

Katika utafiti wetu tumechunguza kwa kina changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili, tumeitumia riwaya ya *Robinson Crusoe* kama ni kielelezo cha riwaya na kutoa mifano halisi ya changamoto hizi katika kiwango cha kiisimu katika Nyanja za leksia, sintaksia, semantiki na changamoto za kiutamaduni. Aidha tumechunguza sababu za changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili na kupendekeza suluhisho la namna bora ya kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili.

Kutokana na utafiti wetu tumebaini kuwa baadhi ya changamoto zinasababishwa na tofauti za lugha chanzi na lugha lengwa ambazo mfasiri kashindwa kuziepuka mfano

tofauti za kimuundo na tofauti za kiutamaduni. Vile vile baadhi ya changamoto zimesababishwa na mfasiri mwenyewe kwa kutafsiri ujumbe usiolingana na wa matini chanzi. Hali hii hupelekea hadhira lengwa kukosa kufikiwa na ujumbe halisi uliodhamiriwa na matini chanzi.

Utafiti huu umebaini kuwa ujuzi wa lugha ya matini chanzi na matini lengwa ni muhimu sana kwa mfasiri. Utafiti huu unajadili kuwa suala na ujuzi na ufahamu wa utamaduni wa lugha zote mbili ni muhimu sana wakati wa kutafsiri kama ambavyo imegusiwa na wataalamu wengine kama vile Mwansoko (1996); Malangwa 2010; Jilala (2014, 2016, 2017).

5.4 Mapendekezo

Mipaka na mawanda ya utafiti wetu ni kuchunguza changamoto za kutafsiri riwaya kutoka kiingereza kwenda katika Kiswahili kama zilivyodhihirika katika Riwaya ya *Robinson Crusoe*. Siyo tu riwaya lakini pia tamthili zilizotafsiriwa kutoka kiingereza kwenda katika kiswahili ni nyingi sana lakini bado hazijashughulikiwa ingekuwa vizuri iwapo kazi hizo zitashughulikiwa kwani utafiti katika Nyanja za tafsiri bado zinahitajika katika Tanzania ili kukuza uelewa wa tafsiri na kupata makala rejea kwa wasomi wa uwanja huu.

MAREJELEO

- Ali, S. M. (1965). *Matatizo na Matumizi ya Kutafsiri Sheria Swahili* Dar-es-salam University Collage.
- Babbie, E. (1992). *The Practice of social Research 6th Ed.*, Calfonia:Wadsworth Publishing Company.
- Batibo, H. M. (1984). ” *Tafsiri katika Vyumbo vya Habari*”.*Makala katika Kiswahili na Vyombo vya habari*, S.A.K Mlacha (Mh,) TUKI.DSM
- Bryman, A. (2004). *Social Research Methods 2nd Ed.* Oxford Univerity Press.
- Chakata, M. (2013). *Kongamano la Kimataifa la Kiswahili*: Nairobi, Kenya.
- Cartford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: OUP.
- Cruse, A. (2011). *Meaning in language. An introduction to semantics Pragmatics.3rd Ed.* New York Oxford University Press.
- East African Educational Publisher. (2008), *Mtawa Mweusi*, Nairobi: Sitima Prin Stationers Ltd
- Furaha, V. (2012). *Makala ya Tafsiri na Ukalimani*. Dar es Salaam: University of Dar es Salaam.
- Harison, B. W. (2017). *Changamoto katika Tafsiri za Fasihi Zinavyoathiri uelewaji: Tathmini ya Tamthilia ya Nitaolewa Nikipenda: Chuo Kikuu cha Kikatoliki Itifaki Sanaa na Sayansi Jamii.*
- Institute of Kiswahili Research, (2000). *Kamusi ya Kiingereza-Kiswahili*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University of Dar-es-salam

- Jilala, H. (2014). “Athari za Kiutamaduni katika Tafsiri: Mifano kutoka Matini za Kitalii Katika Makumbusho za Tanzania” (Haijachapishwa), Tasnifu ya shahada ya Uzamivu, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Jilala, H. (2014). Matatizo ya Tafsiri katika Matini za Kitalii Nchini Tanzania inKioo cha Lugha Jarida la Taasisi ya Taauma za Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. *Juzuu 12(3)*, 27- 47
- Jilala, H. (2016). Tathmini ya Hatua za Tafsiri kama Nyenzo ya Ufanisi wa Mawasiliano. Dar es Salaam. *Kiswahili Journal*, 79(2), 115-136
- Jilala, H. (mh.) (2016). *Nadharia za Tafsiri, Ukalimani na Uundaji wa Istilahi*. Dar es Salaam. Daud Publishing Company Limited.
- Jilala, H. (2016). *Uhakiki wa Nadharia ya Skopos katika Tafsiri: Mifano ya Tafsiri ya Matini za Kiutamaduni*. katika Jilala, H.(Mh.). *Nadharia za Tafsiri, Ukalimani na Uundaji wa Istilahi*. Dar es Salaam. Daud Publishing Company Limited.
- Jilala, H. (2016). *Tathmini ya Utumizi wa Mbinu za Newmark (1988) katika Kutafsiri Matini za Kiutamaduni*. Katika Jilala, H. (Mh.) *Nadharia za Tafsiri, Ukalimani na Uundaji wa Istilahi*. Dar es Salaam. Daud Publishing Company Limited.
- Jilala, H. (2016). Uchambuzi wa Nadharia ya Ulinganifu katika Fasihi katika Jilala, H. (Mh.) *Nadharia za Tafsiri, Ukalimani na Uundaji wa Istilahi*. Uk. 222-244. Dar es Salaam. Daud Publishing Company Limited.
- Jilala, H. (2017) Changamoto za Kutafsiri Matini za Kiutamaduni katika Jamii Ulumbi: Mifano kutoka Tafsiri ya Majina katika Matini za Kitalii. Eldoret. Mwanga wa Lugha. Moi University Press. Juzuu 1 na. 1. Uk. 77-98
- Kombo, D. K na Tromp D.L (2006), *Proposal and Thesis Writing and Introduction*, Paulines Publication African, Nairobi.

- Kothari, R.C. (2013). *Research Methodology. Methods and Techniques*, 2nd Ed, New Age International (P) Ltd, New Delhi.
- Kihore, Y.M. (1989). *Isimu na Tafsiri kutoka na kuingia katika lugha za kiafrika*. Dar es salam.
- Kihore, Y. M. (1989). *Isimu na Tafsiri kutoka na kuingia katika lugha za kiafrika*. Dar es salam.
- Kihore, Y.M. (1991). "Miundo ya Kisarufi Taasisi Matatizo ya utatuzi". Makala ya Semina ya wasafiri wa Kiswahili. Desemba 16-21, 1991.
- Larson, L. M. (1984). *Meaning-based Translation*. London: University Press of America
- Malangwa, S. P. (2005). *Problems of Translating Literary Works: The Case of Julius Kambarage Nyerere's Translation of The Play Mabepari wa Venisi*. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
- Malangwa, S. P. (2010). "Handling Technical Translations: The Case of Translation of Computer Programs from English into Kiswahili." Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
- Mukhwana, A. (2017) *Matatizo ya Tafsiri Katika Kazi za Fasihi: Tajriba Yangu Kutokana na Tafsiri ya Othello-Tanzia ya Mtu Mweusi*. Chuo Kikuu cha Moi.
- Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies. Theories and Application*. London: Routledge
- Mshindo, H. B (2010). *Kutafsiri na Tafsiri*, Chuo Kikuu cha Chukwani Zanzibar.
- Mutasa, V. E. (1999). *Problems of Translation of Newspaper Articles*. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam
- Mutie, E. K (1997). *Sanaa katika Tafsiri: Matatizo na Athari Zake*. Tasnifu ya Shahada ya Umahiri. Chuo Kikuu cha Nairobi

- Mwansoko, H. J. M. na wenzake, (2006). *Kitangulizi cha Tafsiri: Nadharia na Mbinu*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mtui, J. A. (2009). *The Adequacy of Translation Theory with Respect to Drama: The Case of Samwel Mushi's Mfalme Edipode*. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa). Chuo Kikuu cha Dar es Salaam .
- Nahson, A. Nyangeri (2014). Vitendo Usemi na Ulinganifu wa Maana Katika Tafsiri: Tasnifu ya M. A Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Newmark, P. (1982). *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press
- Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
- Nida, E. A. (1964). *Towards a Science of Translation*. Leiden: E. J. Brill
- Nida, A. E. na C. R Taber, (1969). *The Theory and Practice of Translation*. London: Prentice Hall.
- Njenga, G.W (2014). *Changamoto za Kutafsiri Matini za Kisheria: Tathmini ya Katiba ya Kenya* (2010). Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Ogonda, J. Emily (1998). *Matatizo ya Ukalimani: Uchambuzi wa Mahubiri ya Kidini*; Tasnifu ya M.A. Chuo Kikuu cha Nairobi.
- Omondi, F. Osano (1997). *Dhana na Matatizo ya Tafsiri: Tathmini ya Risasi Zianzapu Kuchanua*; Tasnifu ya M.A. Chuo Kikuu Cha Nairobi.
- Oxford Dictionary, (2010). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. New York: Oxford University Press.
- Padgett, D. (2002). *Qualitative Methods in Social Work Research: Challenges and Rewards*. Sage Publications Inc. London
- Ruhumbika, G. (1978). “*Tafsiri za Kigeni katika Ukuzaji wa Fasihi ya Kiswahili*” Makala kwenye Semina za Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili Dar es

Salaam. Dar es Salaam: TUKI.

Taasisi ya uchunguzi wa Kiswahili Dar-es-salam (1981) Kamusi ya Kiswahili Sanifu.

Oxford University Press.

Wanjala, S. F (2011) Misingi ya ukakimani na tafsiri, Serengeti Educational Publisher
(T)LTD.

KIAMBATISHO

Kiambatisho I: Hojaji

Utangulizi

Mimi ninaitwa Ali Hemed Fakihi ni mwanafunzi wa shahada ya uzamili katika Kiswahili Chuo Kikuu Huria cha Tanzania. Ninafanya utafiti huu ili kukamilisha masharti ya kumaliza shahada yangu. Ninaomba nikuulize maswali machache ili nipate data za kukamilisha utafiti huu.

Maswali

- 1) Unafahamu nini kuhusu tafsiri?

.....

.....

.....

.....

.....

- 2) Jee kuna changamoto zozote zinzojitokeza katika kutafsiri riwaya kutoka Kiingereza kwenda katika Kiswahili?

.....

.....

.....

- b) Kama zipo zitaje

.....

c) Kwa maoni yako changamoto hizo zinasababishwa na nini?

.....

d) Pendekeza njia ambazo zinaweza kutatua changamoto hizo

.....

Ahsante kwa ushirikiano wako